

ΤΕΙ Σερρών

Τμήμα Πληροφορικής και Επικοινωνιών

Σημειώσεις του μαθήματος Παιδαγωγικά

7^ο εξάμηνο

Αναστάσιος Πολίτης

Καθηγητής Εφαρμογών

anpol@teiser.gr

<http://www.teiser.gr/icd/staff/politis/start.htm>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
1. Έννοια και αντικείμενο της Παιδαγωγικής. Η παιδαγωγική ως επιστήμη	4
1.1 Ορισμός Παιδαγωγικής	4
1.2 Ετυμολογία	4
1.3 Ιστορική αναδρομή	4
1.4 Το έργο της Παιδαγωγικής	6
1.5 Κυριότερες τάσεις της Παιδαγωγικής επιστήμης	6
1.6 Σημαντικές Προσωπικότητες της Παιδαγωγικής	8
2. Βασικοί παιδαγωγικοί όροι: Αγωγή, Μόρφωση, Παιδεία, Διδασκαλία, Μαθητής και Παιδαγωγός	11
2.1 Αγωγή	11
2.1.1 Χαρακτηριστικά του όρου Αγωγής	13
2.1.2 Σκοποί της Αγωγής	13
2.1.3 Μέσα Αγωγής	13
2.2 Μόρφωση	14
2.3 Παιδεία	15
2.4 Διδασκαλία	16
2.4.1 Είδη της διδασκαλίας	16
2.5 Μαθητής	17
2.6 Παιδαγωγός-εκπαιδευτικός	18
2.6.1 Τα χαρακτηριστικά ενός καλού εκπαιδευτικού	18
2.6.2 Η αυθεντία του εκπαιδευτικού	18
2.6.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού	19
3. Κληρονομικότητα και περιβάλλον	20
3.1 Τι ρόλο παίζει η κληρονομικότητα;	22
3.2 Τι ρόλο παίζει η μάθηση;	22
4. Παράγοντες Αγωγής. Οικογένεια, σχολείο, κοινωνία, εκκλησία, κράτος	23
4.1 Οικογένεια	23
4.2 Σχολείο	25
4.3 Κοινωνία	26

4.4 Εκκλησία	26
4.5 Κράτος	27
5. Μέσα αγωγής και διδασκαλίας	28
5.1 Έπαινος και επιβράβευση	28
5.2 Επιτυχία και ενθάρρυνση	28
5.3 Υπενθύμιση, νουθεσία, επίπληξη	28
5.4 Απειλή, τιμωρία	29
5.5 Ελευθερία και πειθαρχία	29
5.6 Τα κίνητρα στη διδασκαλία και τη μάθηση	30
5.7 Η τεχνολογία στην εκπαίδευση	31
6. Μέθοδοι της Παιδαγωγικής	31
6.1 Η ερμηνευτική μέθοδος	31
6.2 Η εμπειρική παιδαγωγική έρευνα	32
6.2.1 Ερωτηματολόγιο	33
6.2.2 Η συνέντευξη	33
6.2.3 Η παρατήρηση	34
6.2.4 Το πείραμα	35

1. Έννοια και αντικείμενο της Παιδαγωγικής. Η παιδαγωγική ως επιστήμη

1.1 Ορισμός Παιδαγωγικής

Ο όρος **Παιδαγωγική**, ο οποίος κατέστη διεθνής, αφορά την επιστήμη της αγωγής των παιδών, (εξ ου και η σύνθετη ονομασία), κατά την αρμόζουσα ανατροφή και μόρφωση αυτών. Η Παιδαγωγική πραγματεύεται ειδικότερα τις αρχές και τις μεθόδους της ορθής αγωγής των παιδών. Πρόκειται λοιπόν για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα με σκοπό την αγωγή και τη μάθηση. Δεν απευθύνεται φυσικά μόνο στην σχολική πραγματικότητα αλλά και στις διαδικασίες και δομές που συνδέονται με τη μόρφωση του ανθρώπου.

Η Παιδαγωγική είναι μια ανθρωπολογική, πνευματική και εφαρμοσμένη κοινωνική Επιστήμη, η οποία προέκυψε από τη Φιλοσοφία και έχει ως έργο την έρευνα όλων των προβλημάτων που έχουν σχέση με την αγωγή του παιδιού. Η επιστήμη ενδιαφέρεται για την ολόπλευρη εξέλιξη του παιδιού από άποψη σωματική, διανοητική και ηθική, καθώς και την καλλιέργειά του. Η Παιδαγωγική είναι θεωρητική και πρακτική επιστήμη.

Σήμερα, ο όρος παιδαγωγική θεωρείται ανεπαρκής για να καλύψει το ευρύ φάσμα των φαινομένων της αγωγής. Η αντίληψη για τον χρόνο της αγωγής που περιέχεται στη λέξη παιδαγωγική (αγωγή του παιδιού) έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά, εφόσον θεωρείται ότι ο άνθρωπος επιδέχεται αγωγή σε όλη τη διάρκεια της ζωής του.

1.2 Ετυμολογία

Ο όρος «**Παιδαγωγική**» προέρχεται από την αρχαία ελληνική γλώσσα. Ο όρος ετυμολογείται από τις λέξεις **παιδί** και **άγω** (οδηγώ), και σημαίνει αγωγή, καθοδήγηση του παιδιού.

1.3 Ιστορική αναδρομή

Την Παιδαγωγική την συναντάμε από την αρχαιότητα με θεωρητικές προσεγγίσεις από τον Σωκράτη, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Στη συνέχεια, την συναντάμε στο χριστιανισμό και το Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση, στην εποχή Μπαρόκ, στον αιώνα του Διαφωτισμού, κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση και στον 20ό αιώνα.

Η παιδαγωγική ήταν γνωστή στην αρχαία Ελλάδα από το 6ο πΧ αιώνα. Ο Σωκράτης με την περιφημη ειρωνεία του και τη "μαιευτική" του μέθοδο υπήρξε ο παιδαγωγός της

διαρκούς αναζήτησης της αλήθειας και του καλού. Ο Σωκράτης είναι εκείνος που αντικαθιστά την αυταρχική αγωγή και τη διδασκαλία με τη συνεργασία μεταξύ δασκάλου και μαθητή. Η Παιδαγωγική επίσης συναντάται στον Πλάτωνα με την έννοια της περιποίησης και της αγωγής. Τόσο ο Πλάτωνας όσο και ο Αριστοτέλης υπήρξαν μεγάλοι παιδαγωγοί της εποχής. Τα έργα και οι μέθοδοί τους επηρεάζουν μέχρι σήμερα τους παιδαγωγούς.

Στην Αρχαία Ελλάδα ο δούλος (εκπαιδευτής) επόπτευε την εκπαίδευση του γιού του κυρίου του και οδηγούσε το παιδί από το σπίτι στο σχολείο ή στο γυμναστήριο. Ο Όμηρος είχε αποδώσει στον όρο «παιδαγωγός» και την έννοια του εκπαιδευτή και καθοδηγητή με την γενική σημασία. Αλλά και στην αρχαία Ρώμη εισήχθη η έννοια του «παιδαγωγού» ως του «συνοδού», του «δούλου», ο οποίος διατήρησε το όνομα *paedagogus*.

Με την εμφάνιση του χριστιανισμού η παιδαγωγική αρχικά στρέφεται σε πνευματικοκρατικές θεωρίες. Στο μεσαίωνα την εκπαίδευση αναλαμβάνει ο οικοδιδάσκαλος, η παιδαγωγική αναμιγνύεται με τη θεολογία, την φιλοσοφία και την διδακτική και έχει σαν βασικό στόχο την δημιουργία καλών χριστιανών.

Μετά τον 16^ο αιώνα η θέση της αρχίζει να αλλάζει. Εμφανίζονται σταδιακά συστηματικές έρευνες σχετικές με την Μεθοδολογία και τη Διδακτική, όπως αυτό προκύπτει από τα έργα του Ρατίχιου και του Κομένιου. Μια διαφορετική κατεύθυνση αρχίζει να παρουσιάζεται στο χώρο της Παιδαγωγικής με τα έργα των Λοκ και Ρουσσώ, παραμένοντας πάντα η ίδια στη φιλοσοφία. Κατά το 17ο-18ο αιώνα, δεν απαιτείται γνώση βιβλίου, αλλά γνώση του κόσμου και ικανότητα για το καθετί. Η εκπαίδευση αποικιά προσωπικό χαρακτήρα και προσλαμβάνονται ιδιωτικοί παιδαγωγοί. Κυριαρχεί γενικά ο ευσεβισμός.

Κατά το Διαφωτισμό, βασικός σκοπός είναι να διαφωτιστούν όλοι οι άνθρωποι, ενώ στην ιδεαλιστική εποχή παρατηρούνται ευρείες μεταρρυθμίσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά την εποχή της εκβιομηχάνισης, παρατηρείται στροφή προς τον κόσμο, τις φυσικές επιστήμες με τις πειραματικές μεθόδους, ενώ τον 20^ο αιώνα εμφανίζεται το Σχολείο Εργασίας και το Σχολείο Παραγωγής.

Σήμερα η Παιδαγωγική, ως επιστήμη της αγωγής, αναζητεί την επιστημονική σχέση μεταξύ της πράξης της αγωγής και θεωρίας της. Αυτό σημαίνει ότι τόσο αυτός που πρόκειται να ασκήσει το έργο του παιδαγωγού, όσο και αυτός που το ασκεί, πρέπει να εισαχθεί στις δυσκολίες του κλάδου, οι οποίες εξεταζόμενες επιστημονικά θα ριξουν αρκετό φως στη μετέπειτα σταδιοδρομία του και θα τον απαλλάξουν από εσφαλμένες βεβαιότητες.

Μέχρι να διαμορφωθεί σε αυτοτελή επιστήμη, η Παιδαγωγική πέρασε από διάφορα εξελικτικά στάδια. Αρχικά ήταν η ενστικτώδης Παιδαγωγική, που αφορά την αγωγή που

παιρνει το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του από τους γονείς του. Η παραδεδομένη Παιδαγωγική αφορά την αγωγή που παίρνει το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του μέσω αποφθεγμάτων και γνωμικών. Στην αξιωματική/δημιουργική Παιδαγωγική, διατυπώνονται αρχές και αξιώματα εξεχουσών προσωπικοτήτων. Στη συστηματική Παιδαγωγική έχουμε τη δημιουργία ενός συστήματος παιδαγωγικών γνώσεων. Τέλος, εμφανίζεται η επιστημονική Παιδαγωγική με τη δημιουργία πανεπιστημίων της Παιδαγωγικής και ακολουθούν η νεότερη και η σύγχρονη Παιδαγωγική.

1.4 Το έργο της Παιδαγωγικής

Έργο της Παιδαγωγικής είναι η συνειδητοποίηση και ο σχεδιασμός της αγωγής και της μάθησης του νέου ανθρώπου, είτε αυτές πραγματοποιούνται προγραμματισμένες (εκπαιδευτήρια) είτε λαμβάνουν χώρα μέσα από διαδικασίες αλληλεπίδρασης στα ευρύτερα πλαίσια του κοινωνικού περιβάλλοντος. Ο ρόλος της είναι να ταξινομήσει τα επιστημονικά συμπεράσματα και δεδομένα της επιστημονικής περιοχής και να τα θεωρήσει μέσα από μια τελεολογική προοπτική. Συγκεκριμένα η Παιδαγωγική μελετά την αποτελεσματικότητα των παιδαγωγικών ενεργειών. Η αγωγή έχει πάντοτε ένα σκοπό, ένα προσανατολισμό. Βασικότατο επομένως πρόβλημα της Παιδαγωγικής επιστήμης είναι η επίτευξη των σκοπών, της αγωγής με το ξεδίπλωμα των δυνατοτήτων του αναπτυσσόμενου ανθρώπου από το «δυνάμει είναι» στο «ενεργεία είναι» (Αριστοτέλης). Επομένως η Παιδαγωγική δεν είναι άθροισμα γνώσεων. Είναι ένα σύνολο γνώσεων με συγκεκριμένους σκοπούς. Μέσα από αυτούς οι γνώσεις που παράγονται και μεταδίδονται έχουν πιστότητα και εγκυρότητα. Είναι σύνολο γνώσεων αντικειμενικών, το οποίο επιδέχεται εμπλουτισμό, βελτίωση, αλλαγή.

1.5 Κυριότερες τάσεις της Παιδαγωγικής επιστήμης

Στον τρόπο έρευνας και αντιμετώπισης των προβλημάτων της Παιδαγωγικής επιστήμης διαπιστώνει κανείς τρεις τάσεις, την παλαιότερη, τη νεότερη και τη σύγχρονη.

Παλαιότερη Παιδαγωγική

Η Παιδαγωγική (*Παλαιότερη Παιδαγωγική*) ξεκινά ως αυτόνομη στα τέλη του 18^{ου} αρχές 19^{ου} έχοντας ως κυρίαρχη αντίληψη τον *δασκαλοκεντρισμό*:

- Κέντρο του σχολείου ο δάσκαλος.
- Ο μαθητής σε μειονεκτικότερη θέση από τον δάσκαλο.

- Ο δάσκαλος εμφανίζεται ως αυθεντία.
- Στην τάξη κυριαρχεί ο μονόλογος του δασκάλου.
- Ο δάσκαλος πασχίζει να κάνει ενδιαφέρον το μάθημα (συνήθως με ελάχιστη επιτυχία).
- Αυταρχικότητα του εκπαιδευτικού

Νεότερη Παιδαγωγική

Η *Νεότερη Παιδαγωγική* = Παιδαγωγική του ενδιαφέροντος

- Παιδοκεντρικότητα
- Το παιδί πρέπει να αναπτυχθεί ελεύθερα χωρίς περιορισμούς ή επιβολές.
- Η ύπαρξη του σχολείου οφείλεται στους μαθητές.
- Στόχος του να ανταποκριθεί στις ανάγκες τους.
- Ενεργητική συμμετοχή του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία

Κυριότερος εκφραστής της ο J. Dewey (Ντιούι)

- Εμπειρική δράση και πράξη
- Σχολείο προέκταση της οικογένειας
- Αυτενέργεια του μαθητή
- Ανάληψη πρωτοβουλιών από τον μαθητή

Το σχολείο πρέπει να καλλιεργεί:

- Το κοινωνικό ένστικτο (κοινωνικές σχέσεις, συνομιλία κλπ)
- Το κατασκευαστικό ένστικτο (παιχνίδι, χειροτεχνία κλπ)
- Το ερευνητικό ένστικτο (συνεργασία έρευνας με κατασκευή και γνώση)
- Το ένστικτο της τέχνης (δηλαδή την ελεύθερη έκφραση)

Σύγχρονη Παιδαγωγική

Σύγχρονη Παιδαγωγική = επικοινωνία δασκάλου-μαθητή

- Ομαδοκεντρική διδασκαλία
- Συνεργασία ομάδων μαθητών ή/και μαθητών-δασκάλου
- Τέλος στον ατομισμό δασκάλου (παλαιά παιδαγωγική) και μαθητή (νεότερη παιδαγωγική)
- Ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων μαθητή – δασκάλου σε σχέση με το περιβάλλον

Βασικές προϋποθέσεις ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας

- Ανομοιογένεια (το φύλο, το γνωστικό επίπεδο)
- Αποκέντρωση εξουσίας (οι αρμοδιότητες πρέπει να μοιράζονται στα μέλη)
- Αλληλεξάρτηση (να μην δουλεύουν ατομικά)

1.6 Σημαντικές Προσωπικότητες της Παιδαγωγικής

Αρχαίοι φιλόσοφοι-παιδαγωγοί: Τι είπαν και τι έγραψαν για την παιδεία οι μεγάλοι φιλόσοφοι αποτελεί μια ανεξάντλητη πηγή παιδαγωγικής σοφίας που είναι πολύτιμη για την παιδαγωγική επιστήμη. Από την εποχή των προσωκρατικών φιλοσόφων μέχρι τις ημέρες μας, οι φιλόσοφοι μίλησαν και έγραψαν για ποικίλα ζωτικά θέματα της εκπαίδευσης, όπως: για τον σκοπό της παιδείας, για τις μεθόδους διδασκαλίας, για το πρόσωπο και έργο του δασκάλου, για τα προγράμματα σπουδών, για τις βαθμίδες της εκπαίδευσης - από την προσχολική ηλικία μέχρι και την τριτοβάθμια εκπαίδευση - για την ιδιωτική και κρατική εκπαίδευση, για τη μόρφωση των γυναικών, για τις δυσκολίες και προβλήματα της εκπαίδευσης, για τους μαθητές και την μαθησιακή τους πορεία, για τη σχολική πειθαρχία, για τη διαφορά παιδείας, εκπαίδευσης και εκγύμνασης, και για την αξία και προσφορά της διδακτικής τέχνης.

J. Comenius (1592-1670): Ο Αμώσ Κομένιος είναι αυτός που καθιέρωσε τον όρο Διδακτική με το κλασικό έργο του *Didactica magna*. Σ' αυτό περιέχονται οι απόψεις του για την αγωγή. Γι αυτόν σκοπός της αγωγής είναι η επιστημονική μόρφωση, η ηθική μόρφωση και η υποταγή στο φόβο του Θεού. Πρώτος παρουσίασε ολοκληρωμένη θεωρία περί αγωγής.

Θεμελιακές παιδαγωγικο-διδακτικές του θέσεις ήσαν οι εξής:

1. Το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να διαιρεθεί σε τρεις κύκλους.
2. Η υποχρεωτική εκπαίδευση πρέπει να καλύπτει τις ηλικίες 6-12 ετών.
3. Ορθή διδασκαλία είναι αυτή που ακολουθεί τους φυσικούς τρόπους μάθησης και την αρχή της εποπτείας.
4. Να διδάσκονται τα πλησιέστερα πριν από τα απώτερα, τα κανονικά πριν από τα μη κανονικά και τα γενικά πριν από τα ειδικά.
5. Ακόμη: εκπαίδευση και για τα δύο φύλα, όχι υπέρμετρη διδακτέα ύλη, εφαρμογή των μαθημένων, σταθερή μέθοδος και τυπικότητα στη μάθηση.

Η εποπτεία έπαιξε μεγάλο ρόλο στη διδασκαλία του. Για να είναι τέλειο κάτι πρέπει να διδάσκεται παράλληλα με την εφαρμογή του. «*Μαθαίνω να γράφω γράφοντας*». Εξέδωσε τα πρώτα εικονογραφημένα βιβλία. Πίστευε ότι όλες οι γνώσεις του κόσμου μπορούν να δοθούν αν διατυπωθούν με τύπους. Γι' αυτό το σύστημά του ονομάζεται «Πανσοφία»

Jean Jaques Rousseau (1712-1778): Θεωρείται από τους κυριότερους αντιπροσώπους της εποχής του και ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του φυσιοκρατικού κινήματος. Σύμφωνα μ' αυτόν:

- η μάθηση δεν πρέπει να αποβλέπει στην απομνημόνευση γνώσεων αλλά στην ανακάλυψή τους από το μαθητή.
- το ενδιαφέρον και η αυτενέργεια του μαθητή αποτελούν τους βασικότερους παράγοντες της μάθησης στο παιδαγωγικό σύστημά του.
- ο άνθρωπος γεννιέται καλός αλλά τον διαφθείρει η κοινωνική ζωή
- η αγωγή πρέπει να είναι ελεύθερη, χωρίς επέμβαση του εκπαιδευτικού
- η αγωγή πρέπει να μεριμνά για την σωματική, πνευματική και ηθική ανάπτυξη καθώς και για την θρησκευτική αγωγή του παιδιού.

Το παιδί σύμφωνα με τον Ρουσσώ πρέπει να αφεθεί ελεύθερο να αναπτύξει τις ικανότητές του μέσω της επαφής και της σχέσης με τη φύση, να εξελιχθεί ελεύθερα χωρίς καμία επιβολή και συμμόρφωση. Αυτό σημαίνει πως η αγωγή πρέπει να μεριμνά για να απομακρύνει οτιδήποτε μπορεί να εμποδίσει την ελεύθερη ανάπτυξη του παιδιού.

Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827): Ο Pestalozzi ήταν παιδαγωγός γεννημένος στη Ζυρίχη το 1746. Επηρέαστηκε από την φυσιοκρατία και ιδιαίτερα από τον «Αιμίλιο» του Ρουσσώ. Υποστήριζε ότι ο προορισμός του ανθρώπου είναι η δια της ανθρωπιστικής αγωγής και παιδείας ανάπτυξη της εσωτερικής του φύσης, ώστε να γίνει ηθική και θρησκευτική προσωπικότητα. Ήταν ο ιδρυτής του πρότυπου σχολείου στο οποίο δίδασκε ο ίδιος. Δίνει μεγάλη βαρύτητα στην οικογένεια που ανατρέφει και παιδαγωγεί το παιδί και θεωρεί τη σχολική αγωγή ως συμπλήρωμα της οικογενειακής και σαν μια προπαρασκευή για την αγωγή στη ζωή και με τη ζωή.

Ενδιαφέρθηκε κυρίως για τον ψυχολογικό έλεγχο της ανάπτυξης του παιδιού ενισχύοντας τις εσωτερικές του δυνάμεις. Με την αρχή αυτή επιδιώκει να διαπλάσει πολίτες με ηθικές και κοινωνικές βάσεις, απελευθερωμένους και αυθόρμητους. Δεν υπήρξε ποτέ οπαδός της απλής γνώσης, αλλά της πράξης και της δεξιότητας της σωστής αγωγής και

διδασκαλίας που δε στηρίζονται μόνο στα λόγια αλλά και στην έμπρακτη εφαρμογή. Τονίζει ότι η μάθηση πρέπει να αρχίζει από τα πράγματα κατά τρόπο εποπτικό: α) με τη μορφή β) με τον αριθμό και γ) με τη λέξη. Σκοπός της αγωγής του Pestalozzi είναι η συνολική εξέλιξη και μόρφωση του ανθρώπου, ηθική και θρησκευτική. Στηρίζει τις διαδικασίες αγωγής στις σχέσεις εκπαιδευτικού-μαθητή, τις οποίες θεμελιώνει στην αγνή και ανιδιοτελή αγάπη. Πιστεύει πως το παιδί στο σχολείο πρέπει να γίνει ένας τέλειος, αγνός και ενάρετος άνθρωπος. Τέλος, ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τα παιδιά των φτωχών συνοικιών, ερχόμενος έτσι σε αντίθεση με τις αντιλήψεις της εποχής του ότι αυτά τα παιδιά από τη φύση τους είναι διεφθαρμένα.

Johann Friedrich Herbart (1776-1841): Ο Herbart καταλαμβάνει εξέχουσα θέση ανάμεσα στις παιδαγωγικές μεγαλοφυΐες. Θεμελιώνει την Παιδαγωγική επιστήμη όχι ως ανεξάρτητο επιστημονικό κλάδο αλλά συνδεδεμένο με τη φιλοσοφική Ηθική και την Ψυχολογία. Ήταν ο πρώτος που ακολουθώντας τις αρχές του Ρουσσώ και του Πεσταλότσι προσπάθησε να μελετήσει τις λειτουργίες της ψυχής του παιδιού κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του. Κατά τον Έρβαρτο σκοπός της αγωγής είναι η διάπλαση του αναπτυσσόμενου ανθρώπου σε ηθικό χαρακτήρα, η ηθικοποίηση του. Η καλλιέργεια της ηθικής συνειδήσεως πιστεύει ο Έρβαρτος, συντελείται κυρίως με τη διδασκαλία. Ο Έρβαρτος βασίζει όλη τη διαδικασία της διδασκαλίας, ολόκληρο το διδακτικό του σύστημα, σε πέντε τυπικά στάδια: προπαρασκευή, πρόσφορα, σύγκριση, σύλληψη και εφαρμογή. διδακτικό σύστημα του Herbart δέχτηκε μεγάλη κριτική κυρίως γιατί είναι δασκαλοκεντρικό, ευνοεί τον διδακτισμό και την τυποποίηση, υπερβάλλει στην ανάλυση και στη μετάδοση γνώσεων.

John Dewey (1859-1952): Αποτελεί μια από τις πιο γνωστές προσωπικότητες στο χώρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Το σύστημα του Dewey ονομάζεται πραγματισμός. Κεντρική ιδέα της αγωγής του είναι η εμπειρική δράση και πράξη. Σύμφωνα με την άποψη του Dewey οι τρόποι σκέψης και δράσης του παιδιού πρέπει να συνδέονται με τις εμπειρίες του και να προκύπτουν από την άμεση και ενεργητική εμπλοκή του στην αντιμετώπιση καταστάσεων. Έτσι, έργο του εκπαιδευτικού είναι να θέτει προβλήματα, να δίνει πληροφορίες και να καλεί τους μαθητές να τις επεξεργάζονται και να συγκροτούν μέσα από αυτή τη διαδικασία γνώσεις και πεποιθήσεις. Σε ένα σχολείο που η λειτουργία του διέπεται από την ύπαρξη αυτών των σκοπών κεντρική θέση έχουν: α) οι δραστηριότητες (learning by doing) β) τα προβλήματα προς λύση, ως αντικείμενο των δραστηριοτήτων, που

έχουν σχέση με τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες των μαθητών γ) η ύπαρξη αξιόλογων εμπειριών για τους μαθητές, δηλαδή εμπειριών που έχουν νόημα γι' αυτούς και δ) η διασφάλιση περιβάλλοντος συνεργασίας, ελευθερίας και δημοκρατίας. Υπό αυτούς τους όρους, το σχολείο γίνεται αντιληπτό ως μια μικροκοινωνία που αντανακλά τα βασικά χαρακτηριστικά μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Θεωρεί το σχολείο προέκταση της οικογένειας. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να είναι παιδοκεντρικό, να ενθαρρύνει και να καθοδηγεί το μαθητή, καθώς τα όρια της μάθησης είναι δυναμικά και ρευστά. Απαιτεί την αυτενέργεια των μαθητών, την ύπαρξη ενδιαφέροντος, περιέργειας, παρατήρησης, την ανάληψη πρωτοβουλιών, την ανάδειξη προβληματισμού που οδηγεί στη σκέψη και στην δράση η οποία θα καταλήξει στη χειραφέτηση του μαθητή. Από την άποψη αυτή ο Ντιούι υποστηρίζει ουσιαστικά ότι η αγωγή είναι μια κοινωνική διαδικασία και ως τέτοια οδηγεί στην δημοκρατία.

2 Βασικοί παιδαγωγικοί όροι: Αγωγή, Μόρφωση, Παιδεία, Διδασκαλία, Μαθητής και Παιδαγωγός

2.1 Αγωγή

Στην παιδαγωγική, αγωγή λέγεται ένα σύστημα με το οποίο η κοινωνία γενικά, η οικογένεια και το σχολείο ειδικότερα επιδρούν στα νέα άτομα. Η λέξη αγωγή παράγεται από το ρήμα «άγω» και σημαίνει την προσπάθεια χειραγώγησης του παιδιού σε ορισμένες κατευθύνσεις ή σκοπούς που φαίνεται να είναι από πριν καθορισμένοι και βρίσκονται κατά κάποιο τρόπο στην ίδια του τη φύση. Για να έχουμε αγωγή, πρέπει να υπάρχουν απαραίτητα δύο άτομα: ο παιδαγωγός και ο διαπαιδαγωγούμενος. Η αγωγή είναι ιδιαίτερο γνώρισμα των ανθρώπων, γιατί τα ζώα διαμορφώνονται μόνα τους, με την αυτόματη εξέλιξη. Από τα αρχαία χρόνια μπορούμε να δούμε διάφορες μεθόδους αγωγής στις κοινωνίες των Ελλήνων. Έτσι στη Σπάρτη η αγωγή των πολιτών είχε σκοπό τη δημιουργία καλών Σπαρτιατών, γενναίων πολεμιστών. Στην Αθήνα σκοπός της αγωγής ήταν ο "καλός καγαθός" πολίτης. Στη βυζαντινή εποχή "του μάρτυρος" και στη Δύση είχε σκοπό τη δημιουργία του "homo universalis". Φυσικά κάθε κοινωνία εφαρμόζει τη μέθοδο αγωγής των ατόμων της που είναι σύμφωνη με τη θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη της και τα ήθη και έθιμά της.

Η αγωγή διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες:

- **Οικογενειακή αγωγή** είναι η αγωγή που δίνεται στον άνθρωπο από το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον, τους γονείς, τα αδέρφια του. Αυτή η αγωγή ποικίλλει ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, τη μόρφωση των γονέων, πνευματική -

κοινωνική, την οικονομική κατάσταση αυτών και το χαρακτήρα τους. Βέβαια αυτού του είδους η αγωγή στηρίζεται περισσότερο στην εμπειρία και δε γίνεται με συστηματικό και επιστημονικό τρόπο. Οι εμπειρίες των γονέων από τη ζωή τους δίνονται στο παιδί σχεδόν αυτούσιες και αυτές επιδρούν σ' αυτό και διαμορφώνονται σύμφωνα με τον ατομικό πια χαρακτήρα του ατόμου.

- **Κοινωνική αγωγή** είναι έργο του περιβάλλοντος στο οποίο ζει και κινείται το άτομο αυτό το είδος της αγωγής πετυχαίνεται με τη συνήθεια και τη συνεχή επαφή με αυτό. Ο Ρουσσώ ήταν υπέρ της αγωγής του περιβάλλοντος.
- **Σχολική αγωγή** είναι η οργανωμένη και με σύστημα αγωγή που δίνεται στον άνθρωπο από τα πρώτα χρόνια στο σχολείο. Στηρίζεται σε σύγχρονες για την αγωγή παρατηρήσεις των επιστημόνων, αλλά και στις αντιλήψεις των αρχαίων, που έθεσαν τις βάσεις για τη μέθοδο αγωγής των ανθρώπων στα σχολεία. Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης ασχολήθηκαν με τη συστηματική αγωγή και έγραψαν και συγγράμματα. Αυτές τις ιδέες για τον τρόπο αγωγής των αρχαίων χρησιμοποίησαν και οι νεότεροι διδάσκαλοι του δυτικοευρωπαϊκού κόσμου. Βέβαια τη φροντίδα των νέων στη Δύση είχε αρχικά η οικογένεια και η εκκλησία. Βασικό ρόλο για την αναγέννηση της παιδείας έπαιξε η Ιταλία. Στη Γαλλία πρόδρομος ήταν ο φιλόσοφος Μονταίνιος, που υποστήριξε την καλλιέργεια της σκέψης και την ανθρωπιστική μόρφωση. Αργότερα έρχεται ο Ρουσσώ που λέγει ότι ο νέος σε ηλικία άνθρωπος είναι ύπαρξη διαφορετική από τον ενήλικο και πρέπει να τύχει κατάλληλης αγωγής και παιδείας. Κατά τον 20ο αιώνα γίνεται προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν οι λεγόμενες "**ενεργητικές μέθοδοι**".

Σύμφωνα μ' αυτές το παιδί πρέπει να παίζει ρόλο ενεργητικό και όχι παθητικό. Με την εξέλιξη των επιστημών εξελίχθηκε και η παιδαγωγική, όπως λέγεται η επιστήμη της αγωγής. Τα μέσα της αγωγής είναι βοηθητικά (βιβλία, όργανα, σκεύη, τηλεόραση ως και η προσωπικότητα του δασκάλου). Από το 1946 λειτουργεί η UNESCO (Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για την αγωγή την επιστήμη και τον πολιτισμό). Σκοπός της αγωγής είναι η επιτυχία του εκπαιδευτικού ιδεώδους, που είναι σύμφωνο με το πνεύμα και το πολιτιστικό επίπεδο κάθε εποχής και κάθε χώρας. Όταν έχουμε σαν σιнопό την ανάπτυξη της προσωπικότητας λέμε ότι προκύπτει προσωποκρατικό ιδεώδες.

2.1.1 Χαρακτηριστικά του όρου Αγωγής

Η αγωγή μπορεί να οριστεί σαν:

- εκμάθηση κοινωνικών ρόλων
- διαδικασία κοινωνικοποίησης
- προσπάθεια προσαρμογής
- σχέση αλληλεπίδρασης
- διαπαιδαγώγηση
- μηχανισμός καθοδήγησης
- σχεδιασμένη ενέργεια
- επίδραση του ενήλικα στον ανήλικο
- εγχάραξη γνώσεων και αξιών

2.1.2 Σκοποί της Αγωγής

Οι σκοποί της αγωγής διαφοροποιούνται από εποχή σε εποχή κι εξαρτώνται από τις απαιτήσεις και τα πρότυπα της κοινωνίας. Για να έχουμε ολοκληρωμένη αγωγή, πρέπει να στοχεύουμε στα εξής:

- α. Στην προαγωγή του ατόμου ως φορέα του πολιτισμού στον οποίο ζει.
- β. Στην αγάπη για το περιβάλλον και την τέχνη.
- γ. Στην ανάπτυξη εσωτερικής ελευθερίας και αγάπης για τον άλλον.
- δ. Στην μέριμνα για την πρόοδο, ευημερία και κοινωνικοποίηση του νέου.

Ο σκοπός της αγωγής επηρεάζεται και καθορίζεται κυρίως ιδεολογικά:

1. από φιλοσοφικές ιδέες και τη θεωρία που ο παιδαγωγός έχει αποδεχτεί.
2. από το πνευματικό επίπεδο του λαού.
3. από το ποιόν της κοινωνίας μέσα στην οποία διαμορφώνονται οι σκοποί.

2.1.3 Μέσα Αγωγής

Τα πιο σημαντικά μέσα αγωγής είναι:

1. Το παράδειγμα. Οι γονείς με τη σωστή συμπεριφορά τους παραδειγματίζουν το παιδί το οποίο μιμείται τη στάση τους και διαμορφώνει τον χαρακτήρα του.

2. Η συνήθεια. Όταν κάτι επαναλαμβάνεται συνέχεια από τους γονείς, π.χ. μια συγκεκριμένη μορφή αγωγής, γίνεται βίωμα για το παιδί και συνηθίζει να πράττει όπως και οι γονείς του.

3. Η πειθαρχία. Με την πειθαρχία, οι γονείς μπορούν να επιτύχουν σημαντικά αποτελέσματα στη βελτίωση της συμπεριφοράς του παιδιού. Πρέπει βέβαια να εφαρμόζεται με μέτρο, χωρίς υπερβολές και ακρότητες.

4. Η αμοιβή. Όταν οι γονείς αμείβουν υλικά ή λεκτικά το παιδί τους για μια σωστή πράξη ή μια σωστή συμπεριφορά, το παιδί θα επαναλάβει την ενέργειά του αυτή, νιώθοντας περήφανο για τον έπαινο ή αμοιβή που παίρνει. Η αμοιβή δεν πρέπει να δίνεται με σπατάλη ή φειδώ, γιατί δεν θα έχει καμιά επίδραση στο παιδί.

5. Η ποινή. Με την ποινή οι γονείς προειδοποιούν το παιδί να μην επαναλάβει μια ανεπιθύμητη ενέργειά του και το συνετίζουν προς μια καλύτερη συμπεριφορά. Η ποινή δεν πρέπει να είναι πολύ αυστηρή, πρέπει να πραγματοποιείται όταν προλέγεται και να μην είναι πολύ συχνή και για ασήμαντους λόγους, γιατί τότε θα έχει ασήμαντη επιρροή.

2.2 Μόρφωση

Η μόρφωση εισήχθη από την περιοχή της τέχνης στην Παιδαγωγική και δηλώνει την προσπάθεια του παιδαγωγού να επιτύχει την εσωτερική καλλιέργεια του παιδιού, σε συνάρτηση με τις προσδοκίες του σχολείου και τις επιδιώξεις της αγωγής. Η μόρφωση ως έννοια παρουσιάζει πολυπλοκότητα. Η ίδια εξαρτάται από τον πολιτισμό κάθε εποχής και αντιπαρατίθεται με την περιορούσα ατμόσφαιρα και την κοινωνική πραγματικότητα. Ο άνθρωπος μαθαίνει να συνυπάρχει συνυπεύθυνα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από μια διαδικασία παροχής σ' αυτόν βοήθειας για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Συνεπώς η αγωγή είναι η ενέργεια ενώ η μόρφωση το αποτέλεσμα.

Ειδικότερα η μόρφωση παραγόμενη από το ρήμα μορφώνω σημαίνει για υλικά πράγματα δίνω μορφή ή σχήμα σε κάτι άμορφο. Για τον άνθρωπο σημαίνει παρέχω, δίνω μορφή στην αδιάτακτη και άμορφη πνευματική υπόσταση χωρίς παραμέληση της σωματικής, τοποθετώ σε τάξη τις εσωτερικές, ψυχοπνευματικές, ηθικές, καλλιτεχνικές και συναισθηματικές ιδιότητές του, ώστε να απαρτίζει μια προσωπικότητα που διαρκώς τείνει να βελτιωθεί. Η ψυχοσωματική ολότητα του ανθρώπου παίρνει την πραγματική της μορφή.

Πάντως μόρφωση δεν είναι μόνο η κατοχή γνώσεων επιστημονικά θεμελιωμένων, αξιολογών, χρήσιμων και σημαντικών. Επίσης ο επιστήμονας μπορεί να χαρακτηριστεί ή και να μη χαρακτηριστεί ως μορφωμένος. Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο μόρφωση για να δηλώσουμε το γεγονός ότι κάποιος είναι μορφωμένος, επειδή τελείωσε το σχολείο, τότε προβαίνουμε στην περιγραφική χρήση του.

Η μόρφωση αποτελεί ένα αναφαίρετο δικαίωμα του ανθρώπου και είναι ένας βασικός παράγοντας, καθοριστικός και καταλυτικός για την πορεία της ζωής του και την εξέλιξή του.

Οδηγεί στη γνώση, η οποία δεν περιορίζεται στον επαγγελματικό τομέα μόνο, αλλά συμβάλλει στη διαμόρφωση του ανθρώπου. Η μόρφωση και η Παιδεία σμιλεύουν τον εσωτερικό κόσμο και τη συνείδηση του ατόμου, επιτρέπουν και προωθούν την ανακάλυψη στοιχείων ειδιοποιών των ατόμων μιας κοινωνίας και συντελούν στη δημιουργική έκφραση αυτών των στοιχείων. Η μόρφωση φέρνει σε επαφή και εξοικειώνει τον άνθρωπο με την πληροφορία και κατ' επέκταση καλλιεργεί και τροφοδοτεί την επικοινωνία. Προωθεί και ενδυναμώνει τη σκέψη, την αναζήτηση, τη ζύμωση και την κυοφορία νέων προσεγγίσεων - ιδεών - αντιλήψεων που οδηγούν την κοινωνία στην πρόοδο και την ανάπτυξη όλων των μελών της. Επανατοποθετεί, ουσιαστικά και συνειδητά τον άνθρωπο μέσα στο σύνολο ως αναπόσπαστο και δημιουργικό κομμάτι του.

2.3 Παιδεία

Παιδεία είναι η ανατροφή και η εκπαίδευση των παιδιών και των νέων ανθρώπων. Είναι όλα τα μέσα με τα οποία επιτυγχάνεται η μόρφωση και η καλλιέργεια του ανθρώπου, με σκοπό την δημιουργία μιας δυνατής και ελεύθερης προσωπικότητας. Η λέξη «παιδεία» είναι παράγωγο του αρχαίου ρήματος «παιδεύω» που σημαίνει διδάσκω, εκπαιδεύω. Η λέξη παιδεία αναφέρεται στη νοητική και ψυχική καλλιέργεια ενός παιδιού, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της εκπαίδευσης (στις διάφορες βαθμίδες της). Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική διαγωγή των ατόμων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και την διάπλαση τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

Ουσιαστική παιδεία δεν μπορούμε να αποκτήσουμε, αν δεν τη θεμελιώσουμε στη δική μας, την πραγματική ζωή του νέου ελληνισμού και το εκφραστικό του όργανο, τη γλώσσα του ελληνικού λαού και τη ζωντανή παράδοσή του. Το άτομο την αποκτά ως μαθητής, κυρίως κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στο σχολείο (νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο) και ως ενήλικας σε νυχτερινά σχολεία, σε διάφορα Σεμινάρια Εγκυκλοπαιδικής Μόρφωσης και Επιμόρφωσης κλπ. Αντιλαμβάνεται εύκολα λοιπόν κανείς ότι από την παιδεία εξαρτάται η ατομική ευτυχία και η κοινωνική ευημερία του ανθρώπου.

Στην πράξη ο όρος παιδεία χρησιμοποιείται με τρεις κυρίως σημασίες:

- για να δηλώσει τις προσπάθειες που καταβάλλει η πολιτεία για την οργάνωση της εκπαίδευσης.
- πολλές φορές στη θέση των όρων αγωγή και μάθηση(ως συνώνυμη).
- ως ισοδύναμο του αποτελέσματος της αγωγής, της μόρφωσης.

2.4 Διδασκαλία

Διδασκαλία είναι κάθε μορφή συστηματικής διαδικασίας αγωγής. Ο όρος διδασκαλία προέρχεται ετυμολογικά από το ρήμα «δάω» (φωτίζω), το οποίο με τον ενεστωτικό αναδιπλασιασμό γίνεται διδάσκω. Το «διδάσκω» με την κλασσική έννοια σημαίνει πληροφορώ, καθιστώ κάτι κατανοητό σε κάποιον.

Η διδασκαλία ως συστηματική διαδικασία αγωγής αποτελεί μεθοδευμένη δραστηριότητα κατά την οποία ο δάσκαλος ή ο καθηγητής επιδρά στους μαθητές με βάση συγκεκριμένους σκοπούς, μεθοδολογία και μέσα, προκειμένου να μεταδώσει σ' αυτούς γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις ζωής. Σκοπός αυτής της δραστηριότητας είναι η υποβοήθηση του νέου ανθρώπου, ώστε να ανταποκριθεί με επάρκεια και αξιοπρέπεια στις προσωπικές και κοινωνικές απαιτήσεις.

Η διδασκαλία νοείται ως η συστηματική προσπάθεια των σχολείων για την υλοποίηση των σκοπών της εκπαίδευσης, οι οποίοι ορίζονται από τα εκπαιδευτικά συστήματα και τους φορείς της πολιτείας. Παράλληλα χαρακτηρίζεται ως ενσυνείδητη ενέργεια και λειτουργία, η οποία μέσα από ορισμένη διαδικασία επιδιώκει συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Καλύπτει επίσης τις ενέργειες του παιδαγωγού με τις οποίες βοηθείται ο μαθητής στην οικειοποίηση των προσφερόμενων μορφωτικών αγαθών. Βέβαια η διαδικασία αυτή είναι αμφίδρομη, χαρακτηρίζεται από την αλληλενέργεια εκπαιδευτικού-μαθητή και στηρίζεται στην:

- ❖ καλλιέργεια γνωστικών κυρίως δεξιοτήτων μέσα από μια προσπάθεια επικοινωνίας εκπαιδευτικών και μαθητών, η οποία πραγματοποιείται με την ομιλία, τη συζήτηση, τις ερωταπαντήσεις, τις εξηγήσεις, την αξιολόγηση.
- ❖ Εξασφάλιση της συναισθηματικής ατμόσφαιρας, η οποία εγγυάται τελειότερα μαθησιακά αποτελέσματα.

2.4.1 Είδη της διδασκαλίας

Η διδασκαλία ανάλογα με τα σημεία στα οποία δίνει έμφαση, παρουσιάζει τα ακόλουθα είδη:

- Δασκαλοκεντρική διδασκαλία, η οποία παλαιότερα συνδεόταν με την παθητικότητα και την αυταρχικότητα του παραδοσιακού σχολείου και στην οποία δίνεται ιδιαίτερη σημασία στον δάσκαλο ή τον καθηγητή και δευτερεύουσα στον μαθητή και το γνωστικό αντικείμενο. Όμως η υποβοήθηση των μαθητών στην ενεργό συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία προσδίδει στην δασκαλοκεντρική

μορφή βασικά στοιχεία, τα οποία είναι απαραίτητα για τη λειτουργία των παιδοκεντρικών.

- Μαθητοκεντρική διδασκαλία, στην οποία αναβαθμίζεται η θέση του μαθητή, έναντι των δυο άλλων παραγόντων, του δασκάλου ή καθηγητή και του γνωστικού αντικειμένου. Στην μαθητοκεντρική διδασκαλία κρίνεται απαραίτητη η υποβοήθηση του μαθητή για την πρόσληψη των δεξιοτήτων εκείνων που θα συμβάλλουν στην από μέρους του ελεύθερη διερεύνηση.
- Γνωσιοκεντρική διδασκαλία, όπου αναβαθμίζεται η θέση του γνωστικού (διδασκτικού) αντικειμένου έναντι του δασκάλου ή καθηγητή και του μαθητή.
- Ομαδοκεντρική διδασκαλία, κατά την οποία επιχειρείται μια αλληλοσυσχέτιση των παραγόντων διδασκαλίας (δάσκαλος ή καθηγητής-μαθητής-γνωστικό αντικείμενο) μέσα από την ανάδειξη ενός διδασκτικού πλαισίου, στο οποίο αναδεικνύεται το πλέγμα των διαπροσωπικών σχέσεων και το ψυχολογικό κλίμα.

Για την επιτυχία της ομαδοκεντρικής διδασκαλίας δεν αρκεί απλά και μόνο ο χωρισμός των μαθητών σε ομάδες. Βασικές προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί αυτή πετυχημένη είναι:

- *Ανομοιογένεια*: Για τον χωρισμό των ομάδων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ανομοιογένεια τόσο ως προς το φύλο (αγόρια μαζί με κορίτσια) όσο και ως προς το γνωστικό επίπεδο των μαθητών (δυνατοί μαζί με αδύναμους μαθητές).
- *Αλληλεξάρτηση*: Αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την επιτυχία της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας.
- *Αποκέντρωση εξουσίας*: Η εξουσία και όλες οι αρμοδιότητες θα πρέπει να μεταβιβάζονται από τον δάσκαλο στις ομάδες και από τους ομάδες στα μέλη της.

Έρευνες έχουν δείξει ότι αδύναμοι μαθητές μέσα στην ομάδα σημειώνουν σημαντική πρόοδο και η συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία είναι περισσότερο ενεργή απ' ό τι στην μετωπική-δασκαλοκεντρική διδασκαλία.

2.5 Μαθητής

Οι μαθητές κάθε ηλικίας προσέρχονται στο σχολείο έχοντας διαφορετική αφηρησία και μεταφέροντας στις αποσκευές τους διαφορετικό μορφωτικό φορτίο. Κατά την έναρξη της σχολικής ζωής η διαφορετικότητα έχει κυρίως οικογενειακή προέλευση, αλλά στην πορεία προστίθεται και η ευρύτερη επίδραση του περιβάλλοντος. Το κοινωνικό, το φυσικό και το σχολικό περιβάλλον θα προσδιορίσουν σημαντικά την παραπέρα εξέλιξη. Η

επίδραση αυτή ασκείται με πολλούς τρόπους άμεσα ή έμμεσα, συστηματικά ή διάχυτα. Γι' αυτό πρέπει στο περιεχόμενο της σχολικής ζωής να περιλαμβάνονται τα στοιχεία και οι δραστηριότητες που καλλιεργούν αυριανούς πολίτες ελεύθερους, υπεύθυνους, με ενεργό συμμετοχή και κοινωνική ευαισθησία και ευθύνη.

2.6 Παιδαγωγός-εκπαιδευτικός

2.6.1 Τα χαρακτηριστικά ενός καλού εκπαιδευτικού

Αιρογωνιαίος λίθος της εκπαίδευσης και ψυχή του σχολείου είναι και θα εξακολουθεί να είναι ο εκπαιδευτικός. Για να μπορέσει όμως να εκπληρώσει την σπουδαία αποστολή του, θα πρέπει να είναι προικισμένος με ορισμένα παιδαγωγικά χαρίσματα και αρετές:

- Αγάπη προς τους μαθητές του ώστε να αναπτυχθεί μεταξύ τους κλίμα οικειότητας. Σύμφωνα με τον Pestalozzi, « κάθε διαταγή, κάθε μέθοδος, κάθε παιδαγωγική τέχνη πρέπει να ξεκινάει από την αγάπη».
- Κατοχή των γνώσεων που θα διδάξει, αφού σημαντικό δεν είναι τόσο το να παρέχει στους μαθητές του απλώς γνώσεις, αλλά να παρέχει γνώσεις ωφέλιμες και εποικοδομητικές με κριτήριο το συμφέρον του μαθητή.
- Να κοσμείται με ευλάβεια, σεμνότητα και σωφροσύνη.
- Να συμπεριφέρεται με παρρησία και ελευθερία.
- Να μην τον διακρίνει σκληρότητα και θρασύτητα.
- Να διδάσκει με το παράδειγμα, δηλαδή να γίνεται δάσκαλος βίου και όχι λόγων. Γι' αυτό οφείλει να επιδεικνύει ως παράδειγμα τη δική του ζωή και τις δικές του πράξεις.

2.6.2 Η αυθεντία του εκπαιδευτικού

Η αυθεντία του εκπαιδευτικού αποτελεί βασική προϋπόθεση για κάθε παιδαγωγική επίδραση και βασίζεται στην πνευματική υπεροχή του διδάσκοντος, που οδηγεί στην ελεύθερη και ειούσια υπακοή των μαθητών. Σε καμία περίπτωση η αυθεντία του δασκάλου δεν στηρίζεται στην άσκηση βίας ή στην εκδήλωση αυταρχικότητας επί των διδασκομένων.

Η έννοια αυθεντία σχετίζεται τόσο με την εξουσία του εκπαιδευτικού όσο και με το κύρος που απορρέει από την προσωπικότητά του και τη μόρφωσή του. Ο διδάσκων σε ένα σύγχρονο σχολείο δεν πρέπει να λειτουργεί ως υπηρεσιακή αυθεντία, να επιβάλλεται δηλαδή στους μαθητές του μόνο και μόνο επειδή κατέχει την επαγγελματική ιδιότητα του εκπαιδευτικού και επομένως ευθύνεται εκ του αξιώματός του για την οργάνωση της

διδασκαλικής πράξης και τη ρύθμιση γενικά όλων των παραγόντων που συνδέονται μ' αυτήν. Η παιδαγωγική αυθεντία του δασκάλου λοιπόν βασίζεται:

- στον πλούτο των γνώσεων που αυτός διαθέτει.
- στη χρήση της κατάλληλης μεθοδολογίας.
- στην ποιότητα της ερευνητικής προσπάθειας.
- στην επιστημονική του κατάρτιση.
- στην πίστη του στις αξίες της ζωής.

2.6.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι πολύ σύνθετος και πολυδιάστατος. Θα λέγαμε ότι ο εκπαιδευτικός είναι πολυρολικός, καθώς καλείται να επιτελέσει ταυτόχρονα πολλούς επιμέρους ρόλους. Πολλές φορές τυχαίνει αυτοί οι ρόλοι να έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους και τότε δημιουργούνται συγκρούσεις ή έχουμε σύγχυση ρόλων, ιδιαίτερα στην περίπτωση που ο εκπαιδευτικός δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένος να αντιμετωπίσει μια τέτοια κατάσταση. Παρατηρούμε ότι κατά την εκπλήρωση του ρόλου του ο εκπαιδευτικός συναντά δυσκολίες και διλήμματα, καθώς υπάρχουν συνειδητές και ασυνείδητες προσδοκίες από διάφορες κοινωνικές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των απαιτήσεων της επίσημης Πολιτείας (εγκύκλιοι, αναλυτικό πρόγραμμα κ.λπ.).

Επιγραμματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένας εκπαιδευτικός, για να επιτύχει στην πολυρολική του αποστολή, οφείλει να έχει συνείδηση του ρόλου και του έργου του, να αγαπά το επάγγελμά του, να είναι επιστημονικά καταρτισμένος (να κατέχει, δηλαδή, γνώσεις από διάφορα επιστημονικά πεδία, π.χ. Παιδαγωγική - Διδακτική, Εξελικτική Ψυχολογία, Κοινωνική Ψυχολογία, Ψυχολογία συμπεριφοράς κ.λπ.) και, κυρίως, να σέβεται την προσωπικότητα του κάθε παιδιού (Ντούσκας, 2005:97). Δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο ο εκπαιδευτικός θα αντιμετωπίσει όλες εκείνες τις υποχρεώσεις, οι οποίες είναι απόρροια του ρόλου του, εξαρτάται από το πώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται το ρόλο του, τον εαυτό του και τη λειτουργία του σχολείου ως κοινωνικού οργανισμού. Η εκπλήρωση του ρόλου του εκπαιδευτικού εξαρτάται από τη διαμόρφωση του 'παιδαγωγικού αυτού ρόλου' μέσα σε συγκεκριμένες χωροχρονικές περιστάσεις.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας του εκπαιδευτικού πρέπει να είναι η ικανότητα λήψης πρωτοβουλιών, η ευγένεια, η υπομονή και η επιμονή, η καταδεκτικότητα, η ειλικρίνεια, η αντικειμενικότητα, η κοινωνικότητα, η δικαιοσύνη, η αισιοδοξία, ο ενθουσιασμός, το κέφι, το χιούμορ και κυρίως ο σεβασμός στα δικαιώματα του παιδιού και

γενικότερα η αγάπη προς το παιδί. Οφείλει, λοιπόν, ο εκπαιδευτικός να αποτελεί ολοκληρωμένη προσωπικότητα, καθώς δεν προσφέρει απλώς γνώσεις και μάθηση, αλλά διαμορφώνει την προσωπικότητα και το χαρακτήρα των μαθητών. Με τα χαρακτηριστικά αυτά επιχειρήθηκε η σκιαγράφηση της εικόνας του «δανιού» εκπαιδευτικού, στην οποία θα πρέπει να αποσκοπεί κάθε εκπαιδευτικός, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων, των δυνάμεών του και της προσωπικότητάς του.

3. Κληρονομικότητα και περιβάλλον

Το παιδί, όταν έρχεται στον κόσμο, φέρνει μαζί του διάφορες καταβολές που κληρονομεί από τους γονείς του. Αυτές όλες οι καταβολές ή εσωτερικές δυνάμεις, αποτελούν την κληρονομικότητα του οργανισμού. Αυτή η κληρονομικότητα δέχεται τις επιδράσεις του περιβάλλοντος ή των εξωτερικών δυνάμεων. Η νοημοσύνη είναι δείγμα της κληρονομικότητας (στα αγγλικά χρησιμοποιείται ο όρος *capacity*) και των επιδράσεων του περιβάλλοντος.

Τους εξελικτικούς ψυχολόγους απασχόλησε παλιότερα έντονα και σήμερα σε μικρότερη έκταση, το γενικό πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ κληρονομικότητας και περιβάλλοντος. Το πρόβλημα αυτό είναι γνωστό διεθνώς σαν σχέσεις μεταξύ φύσης και ανατροφής. Για το πρόβλημα, επίσης, αυτό αναφέρεται ο όρος ωρίμανση ή ωριμότητα, ως διερεύνηση των κληρονομικών παραγόντων του περιβάλλοντος στη διαδικασία της ωρίμανσης. Για το θέμα αυτό σήμερα οι περισσότεροι ψυχολόγοι αποδέχονται ότι «η εξέλιξη είναι προϊόν αλληλοεπίδρασης του οργανισμού και του περιβάλλοντος».

Η εξέλιξη προσδιορίζεται σαν μια διαδικασία ανταλλαγής ενεργειών μεταξύ του οργανισμού και του περιβάλλοντος. Οι εσωτερικές δυνάμεις αποτελούν την κληρονομικότητα του οργανισμού, ενώ οι εξωτερικές δυνάμεις που επιδρούν πάνω στον οργανισμό από τη στιγμή της δημιουργίας του, αποτελούν το περιβάλλον. Οι εσωτερικές δυνάμεις και η κληρονομικότητα επιβάλλουν περιορισμούς στην εξέλιξη, αλλά παρόλα αυτά, το περιβάλλον είναι υπεύθυνο για την έκταση πολλών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου. Ο κύριος όγκος π.χ. των ενδιαφερόντων τους δημιουργείται από το περιβάλλον. Η ένταση επίσης και η επιμονή στα ενδιαφέροντα, κληροδοτούνται από το περιβάλλον. Στην έννοια όμως περιβάλλον δεν πρέπει να εννοήσουμε μόνο καταστάσεις, αλλά και άμεσες επιδράσεις προσώπων, όπως των γονέων, των δασκάλων, των συγγενών κ.ά.

Σχετικά με το θέμα της νοημοσύνης κάθε ατόμου, φαίνεται ότι το περιβάλλον δεν παίζει αποκλειστικό ρόλο. Παλαιότερα βέβαια πίστευαν ότι η νοημοσύνη οφείλεται

αποκλειστικά και μόνο σε κληρονομικούς παράγοντες και γι' αυτό ο δείκτης νοημοσύνης ($\Delta N = NH$) ΧΗΧ 100, σύμφωνα με τον οποίο ο δείκτης νοημοσύνης είναι το πηλίκο της νοητικής ηλικίας ή πνευματικής διά της χρονολογικής ηλικίας επί 100, εθεωρείτο σταθερός. Εάν δηλαδή ένα παιδί κατά τη νηπιακή ηλικία ήταν μέτριας νοημοσύνης, σ' όλη του τη ζωή θα παρέμενε στη μέτρια νοημοσύνη: ή αλλιώς, εάν ένα παιδί είχε δείκτη νοημοσύνης 95, σ' όλη του τη ζωή ο δείκτης νοημοσύνης δεν θα παρουσίαζε παρά ελάχιστες διακυμάνσεις γύρω από το δείκτη 95.

Σήμερα όμως πιστεύουμε ότι οι κληρονομικοί συντελεστές ανάπτυξης της νοημοσύνης επηρεάζονται κατά ένα σημαντικό ποσοστό από παράγοντες του περιβάλλοντος. Σ' αυτό το θέμα ο Τζ. Ε. Άντερσον από το 1939 ήδη είχε παρατηρήσει: «Το περιβάλλον προσδιορίζει κατά μεγάλο μέρος την έκταση, το βαθμό και τον τρόπο κατά τον οποίο εγγενείς δυνατότητες των παιδιών πραγματοποιούνται, ως και τον τρόπο με τον οποίο κληρονομικές ικανότητες τίθενται σε ενέργεια. Γενικά, όσο περισσότερο παρακινεί το περιβάλλον (εκτός από την υπερβολική πίεση), τόσο καλύτερα πραγματοποιούνται οι δυνατότητες».

Πιο πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει την έκταση της επίδρασης του περιβάλλοντος στην αύξηση ή στη μείωση του δείκτη νοημοσύνης. Ο Α. Ρ. Τζένσεν σε εργασίες του, όχι μόνο υποστήριξε τη συμβολή του περιβάλλοντος, αλλά και προχώρησε στη δημιουργία μιας εικονικής παράστασης, ενός προτύπου, με το οποίο παρουσιάζονται με ποσοστιαίες αναλογίες η επίδραση του περιβάλλοντος και των κληρονομικών τάσεων. Κατά τον Τζένσεν οι γόνιμοι και η εμβρυακή περίοδος δίνουν τα 80% της νοημοσύνης και τα 20% οφείλονται σε επιδράσεις του περιβάλλοντος. Παράδειγμα: Έχουμε δύο άτομα, τον Α και τον Β που έχουν, λόγω κληρονομικότητας, μέτρια νοημοσύνη. Αν ο Α κατά τη διάρκεια της βασικής ανάπτυξής του, περάσει μέσα από εμπλουτισμένο περιβάλλον θα αυξήσει τη νοημοσύνη του μέχρι και 20%. Αν ο Β ζήσει σε φτωχό περιβάλλον, δεν κερδίζει τίποτε περισσότερο από τις κληρονομικές δυνατότητές του.

Άρα ο άνθρωπος «γεννιέται» ή «γίνεται»; Μια ερώτηση που έχει απασχολήσει χιλιάδες ανθρώπους, εδώ και πολλά χρόνια. Η απάντηση δε βρίσκεται λοιπόν στο ένα ή στο άλλο άκρο, αλλά κάπου στη μέση.

Παλαιότερα δημιουργήθηκαν δύο ρεύματα

- Το ένα ήταν οι «Φυσιοκράτες». Αυτοί, θεωρούσαν ότι ο «άνθρωπος γεννιέται», ότι δηλαδή η κληρονομικότητα είναι σχεδόν ο μοναδικός παράγοντας ανάπτυξης του ατόμου.

- Το άλλο ήταν οι «Περιβαλλοντιστές» που υποστήριζαν πως ο «άνθρωπος γίνεται», καθώς κυρίαρχος παράγοντας στην ανάπτυξη του ατόμου (κατά την άποψη τους) ήταν τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα που δέχεται.

3.1 Τι ρόλο παίζει η κληρονομικότητα;

Η κληρονομικότητα καθορίζει το γενικό επίπεδο της ανάπτυξης, την «τάση» που έχει ένα άτομο να διαμορφωθεί με κάποια χαρακτηριστικά, αλλά για να εκφραστεί η γενετικά υπάρχουσα τάση απαιτείται η κατάλληλη περιβαλλοντική επίδραση.

Επομένως, η κληρονομικότητα είναι υπεύθυνη για τον έναν από τους δύο παράγοντες ανάπτυξης, την «ωρίμανση». Δηλαδή την διαδικασία εξέλιξης των γενετικά καθορισμένων χαρακτηριστικών.

3.2 Τι ρόλο παίζει η μάθηση;

Ο δεύτερος παράγοντας ανάπτυξης, η «μάθηση», είναι προϊόν ατομικής προσπάθειας και περιβαλλοντικών επιδράσεων.

Πόσο μεγάλη δύναμη μπορεί να ασκεί το περιβάλλον στο άτομο; Τι ρόλο παίζουν η οικογένεια, η κοινωνία, η διατροφή, οι εμπειρίες του ατόμου στην ανάπτυξη και διαμόρφωση της προσωπικότητάς του;

Το περιβάλλον συμβάλλει στην «μάθηση», το δεύτερο παράγοντα της ανάπτυξης, που καθορίζεται από τις εμπειρίες και την ατομική προσπάθεια κάθε ανθρώπου. Το περιβάλλον βοηθάει τον άνθρωπο να αναπτύξει όσα «δυνάμεις» έχει μέσα του. Τα ερεθίσματα που δέχεται ένα παιδί είναι εξίσου σημαντικά για την ανάπτυξη και διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, όσο και η γενετικά καθορισμένη κληρονομιά του. Π.χ. ένα παιδί που δεν τρέφεται σωστά δεν μπορεί να έχει την ίδια ανάπτυξη με ένα άλλο παιδί που ακολουθεί ένα πλούσιο και ισορροπημένο διαιτολόγιο.

Επίσης ένα παιδί που μεγαλώνει με μια ανήλικη – ανύπαντρη μητέρα, σαφώς δε δέχεται τα ίδια ερεθίσματα με ένα παιδί που μεγαλώνει με δύο αγαπημένους γονείς που φροντίζουν για τη σωστή ανατροφή του. Το κατά πόσο θα εκφραστεί ή όχι το γενετικά καθορισμένο δυναμικό του ανθρώπου βρίσκεται σε συνάρτηση με το είδος των εμπειριών που αυτός θα βιώσει. Η «μάθηση» μπορεί να διαμορφώσει ή να διαφοροποιήσει συμπεριφορές του παιδιού ειδικά αν πραγματοποιείται στην κατάλληλη στιγμή και με την κατάλληλη μέθοδο.

Το περιβάλλον αποτελεί πηγή εμπειριών, ερεθισμάτων, προς επεξεργασία ή και μίμηση για το παιδί και είναι αναγκαίο να αποτελεί μέλημα των γονέων να συμβάλλουν, όσο αυτό είναι δυνατό στη διαμόρφωση ενός «υγιούς» και πλούσιου από θέμα ερεθισμάτων, κλίματος για την ανάπτυξη του παιδιού τους.

4. Παράγοντες Αγωγής. Οικογένεια, σχολείο, κοινωνία, εκκλησία, κράτος

Για την ανάπτυξη των ψυχοσωματικών δυνάμεων και ικανοτήτων και την όλη αγωγή του αναπτυσσόμενου ανθρώπου, σημαντικό ρόλο παίζουν ορισμένοι παράγοντες αγωγής στις διάφορες φυσικές ή τεχνητές μορφές τους. Η παιδαγωγική επιστήμη ασχολείται με καθέναν από τους παράγοντες αγωγής στις πιο βασικές μορφές τους ώστε ο παιδαγωγός να αποκτήσει συνείδηση της σημασίας τους, στην αγωγή του παιδιού. Οι κυριότεροι παράγοντες αγωγής είναι η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία και το κράτος.

4.1 Οικογένεια

Ο πρωταρχικός παράγοντας της αγωγής του παιδιού είναι η οικογένεια. Ο όρος οικογένεια χρησιμοποιείται με την στενή και την ευρύτερη έννοια. Στην πρώτη περίπτωση περιλαμβάνει κυρίως τους γονείς και τα παιδιά ενώ στη δεύτερη είναι δυνατό να περιλάβει μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες. Οι ψυχολόγοι, οι ψυχίατροι και οι παιδαγωγοί αποφαινόμενοι αλλά και η πείρα μάς διδάσκει ότι το παιδί, για να αναπτυχθεί κανονικά και να γίνει ομαλός και τέλειος άνθρωπος, έχει ανάγκη από τη θαλπωρή της μητρικής αγκαλιάς, από την αναντικατάστατη μητρική αγάπη. Χωρίς την εγγύτητα, τη θερμή ψυχολογική ατμόσφαιρα, δίχως το ζωγόνο ψυχολογικό κλίμα της οικογένειας, η ομαλή ψυχική ανάπτυξη του παιδιού είναι αδύνατη. Παιδιά που μεγάλωσαν σε ορφανοτροφεία αναπτύχθηκαν με μεγάλη βραδύτητα και παρουσίασαν πνευματική, κοινωνική και ψυχολογική καθυστέρηση. Δέχτηκαν βαριά, και κάποια αθεράπευτα, ψυχικά τραύματα, που κατέληξαν σε μόνιμη συναισθηματική αναπηρία και σε ακρωτηριασμένη προσωπικότητα. Η σύγχρονη ψυχολογία παραδέχεται ότι τα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής του παιδιού έχουν μεγάλη σημασία στην όλη διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας και η ανάμνηση των εμπειριών αυτών στα μετέπειτα χρόνια της ζωής αφήνουν συνήθως ζωηρά ίχνη στην προσωπικότητα του ατόμου. Το παιδί που πέρασε την παιδική του ηλικία σε ήρεμη και ευχάριστη οικογενειακή ατμόσφαιρα αντικρίζει τη ζωή με εντελώς άλλο πρίσμα από το παιδί που πέρασε τα παιδικά του χρόνια στη μιζέρια, τη θλίψη, την

ψυχική ένταση και αγωνία και που είχε γενικά δυστυχημένη παιδική ζωή. Οι περισσότερες ψυχολογικές ανωμαλίες και αντικοινωνικές αντιδράσεις ειπηνάζουν συνήθως από μια αφρόντιστη και δυστυχημένη παιδική ζωή. Ο τρόπος με τον οποίο αισθανόμαστε και σκεπτόμαστε, οι αντιδράσεις και η συμπεριφορά μας στις ποικίλες περιστάσεις της ζωής μας, είναι δυνατό να οφείλονται σε λησμονημένες εμπειρίες της παιδικής μας ηλικίας, που μας υποχρεώνουν, ασυνείδητα και αυτόματα, να αντιδρούμε με έναν ορισμένο τρόπο. Τα πρώτα βιώματα και οι πρώτες εμπειρίες του παιδιού χρησιμεύουν σαν υφάδι και στημόνι στην ενύφανση του χαρακτήρα του ως ενήλικου. Η ψυχολογία του βάρθους υποστηρίζει ότι τα πρώτα βιώματα του παιδιού, οι επιδράσεις που δέχεται στα πρώτα χρόνια της ζωής του στο οικογενειακό περιβάλλον του, και ιδιαίτερα από τους γονείς του, επηρεάζουν σημαντικά τον ψυχισμό του, συντελούν θετικά ή αρνητικά στην ομαλή συναισθηματική του εξέλιξη, την ψυχική του υγεία και προδιαγράφουν το είναι του ως ενήλικου.

Αλλά και αν ακόμα οι παραπάνω θέσεις της ψυχολογίας του βάρθους είναι εν μέρει μόνο αληθινές, είναι γεγονός ότι μια χαρούμενη και ευτυχημένη παιδική ηλικία και ένα πλούσιο σε διανοητικά ερεθίσματα περιβάλλον κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού αποτελούν σπουδαίους παράγοντες στην ομαλή πνευματική και ψυχική ανάπτυξη του. Οι ψυχικές ανωμαλίες των ενήλικων έχουν τις ρίζες τους συχνά στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Επίσης στα πρώτα χρόνια της ζωής του το παιδί μαθαίνει πολύ περισσότερα απ' ό τι μαθαίνει σε όλα τα μετέπειτα χρόνια των σπουδών του. Αυτά τα τόσο κρίσιμα χρόνια, στα οποία τίθενται οι βάσεις της ψυχοσωματικής υγείας του και χτίζονται σταθερά τα θεμέλια του χαρακτήρα του, το παιδί τα διέρχεται κυρίως μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον .

Την ευθύνη επομένως στην περίοδο της προσχολικής ηλικίας του παιδιού για την ψυχοσωματική ανάπτυξη του, έχει αποκλειστικά η οικογένεια, μέσα στην οποία το παιδί ζει και κινείται. Γι' αυτό και η οικογένεια είναι το πρώτο σχολείο του παιδιού. είναι ο βασικότερος παράγοντας αγωγής και μόρφωσης αυτού.

Συμπερασματικά, η συμβολή της αρμονικής οικογένειας είναι η ακόλουθη: 1. Βοηθάει τη σωματική ανάπτυξη και υγεία του παιδιού. 2. Δίνει στο παιδί τις πρωταρχικές γνώσεις. 3. Αναπτύσσει τις διανοητικές του δυνάμεις. 4. Καλλιεργεί τις κοινωνικές σχέσεις. 5. Θέτει τα θεμέλια του χαρακτήρα του και βοηθάει την ηθική αγωγή του. 6. Του δίνει ζεστασιά και αγάπη και ικανοποιεί τις βασικές ψυχικές ανάγκες του, δηλαδή την αγάπη και στοργή του, τη συναισθηματική του ασφάλεια, την αναγνώριση και επιδοκιμασία. 7. Προσφέρει τα πρότυπα που είναι απαραίτητα στα παιδιά. Με λίγα λόγια, η αρμονική οικογένεια βοηθάει αποτελεσματικά τη σωματική, πνευματική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη, την οικοδόμηση της ψυχικής υγείας και την ηθική αγωγή του παιδιού. Γενικά, όταν η οικογένεια

λειτουργεί ομαλά και αρμονικά, είναι το φυτώριο που τροφοδοτεί την κοινωνία με υγιή και δημιουργικά άτομα.

Γονείς με λίγη αγάπη και χλιαρή πειθαρχία

Το παιδί παρουσιάζεται παραμελημένο, ζει στο δικό του κόσμο. Γυρίζει συνήθως μόνο του. Οι σχέσεις του με τους γονείς του είναι επιφανειακές. Λείπει το ενδιαφέρον για τη σχολική επίδοση και γενικά για την πρόοδο του παιδιού.

Αυταρχικοί γονείς

Κυρίαρχο πρόσωπο είναι συνήθως ο πατέρας ή και η μητέρα. Το παιδί υπακούει άκριτα στους κανόνες που του επιβάλλουν. Δεν αποκτάει πολλές ικανότητες. Είναι συνήθως αναποφάσιστο και του λείπει η φαντασία. Τις περισσότερες φορές, όταν μεγαλώσει, ακολουθεί και αυτό και την τακτική των γονέων του.

Δημοκρατικοί γονείς με σεβασμό και πραγματική αγάπη για το παιδί

Τα προβλήματα αντιμετωπίζονται με κατανόηση και διάλογο που βασιίζεται στο σεβασμό και την ελευθερία. Η οικογένεια δείχνει εμπιστοσύνη στο παιδί. Η τάση για ανεξαρτητοποίηση εκδηλώνεται στο παιδί από τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Μόλις αρχίζει να βαδίζει, ζητάει να αποδεσμευτεί από την προστασία των γονέων του. Αργότερα θα αρχίσει να αντιδρά στις περισσότερες απαιτήσεις των γονέων του και να προκαλεί έτσι ατμόσφαιρα έντασης στο σπίτι.

Μέσα σ' αυτή την πραγματικότητα, η επίτευξη αρμονικών διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ γονέων και παιδιών είναι δύσκολη, ειδικά στην περίοδο εφηβικής ηλικίας. Βέβαια η τάση για ανεξαρτητοποίηση συνυπάρχει με την τάση των παιδιών και των εφήβων για εξάρτηση γιατί αισθάνονται αδύναμα να αντιμετωπίσουν μόνοι τους τις απαιτήσεις της ζωής. Σήμερα ωστόσο παρουσιάζεται κάποια άμβλυση στην ένταση των σχέσεων γονέων και εφήβων. Αυτό οφείλεται κυρίως στην κοινωνική μεταβολή, στη δημοκρατικοποίηση και κοινωνικοποίηση της οικογένειας και τέλος στην επανατοποθέτησή της απέναντι στις διάφορες αξίες.

4.2 Σχολείο

Ένας από τους σημαντικούς παράγοντες αγωγής είναι αναμφίβολα το σχολείο. Το σχολείο είναι σήμερα ένας από τους σπουδαιότερους παιδαγωγικούς και μορφωτικούς

παράγοντες και έχει επωμιστεί τις μεγαλύτερες ευθύνες για την αγωγή και μόρφωση των παιδιών και των νέων. Στη σημερινή μάλιστα εποχή, όπου η οικογένεια, με την υπάρχουσα χαλάρωση των ηθών και την επαγγελματική απασχόληση των μητέρων, δεν είναι σε θέση να αναλάβει ευθύνες για την παιδεία της «προσωπικής ζωής», για τις αξίες και τους σκοπούς της ανθρωπότητας, το σχολείο καλείται να καταλάβει τη θέση της και να αναλάβει ολόκληρο το παιδευτικό έργο, γιατί δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτές οι πλευρές της αγωγής έχουν θεμελιώδη σημασία για το άτομο.

Φυσικά πολλοί γονείς θεωρούν το σχολείο απλώς σαν καλή τοποθέτηση κεφαλαίων και εγγύηση για την εξασφάλιση του μέλλοντος του παιδιού, δηλαδή σαν μέσο κοινωνικής ανόδου, και όχι ως παιδαγωγικό ίδρυμα για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Ωστόσο, το νέο σχολείο είναι κυρίως σχολείο αγωγής και όχι σχολείο γνώσεων? το έργο του είναι πρώτα παιδευτικό και έπειτα διδακτικό.

Η σχολική αγωγή διαφέρει πολύ από την αγωγή που συντελείται στην κοινωνία ως προς τους σκοπούς, τα διατιθέμενα μέσα, τις μεθόδους διδασκαλίας, την ανακάλυψη και ικανοποίηση των ατομικών διαφορών των μαθητών, την παροχή κατάλληλων ευκαιριών για την ανάπτυξη των ικανοτήτων και διαμόρφωση του χαρακτήρα τους.

4.3 Κοινωνία

Η κοινωνία επηρεάζει την αγωγή και την εξέλιξη του μαθητή και του δασκάλου και γενικά του ανθρώπου, επειδή τα μορφωτικά αγαθά, τα αναλυτικά προγράμματα μόρφωσης και επιμόρφωσης των δασκάλων κ.λπ. επιλέγονται από την ίδια, ανεξάρτητα από το αν στις αποφάσεις της φαίνεται πως λαμβάνει υπόψη της και τις απόψεις άλλων φορέων. Η αγωγή στην περίπτωση αυτή εξετάζεται και μελετάται, λοιπόν, ως μια λειτουργία της κοινωνίας. Αυτή η ενέργεια της κοινωνίας έχει ως αποτέλεσμα να περιορίζει την ελευθερία και την πρωτοβουλία του δασκάλου κατά την άσκηση του παιδαγωγικού του έργου (Χριστιάς,1994). Έτσι, λοιπόν, θα έλεγε κανείς πως δεν πρέπει να παρεμβαίνει η κοινωνία στο έργο του δασκάλου, διότι με την παρεμβολή της περιορίζει την πρωτοβουλία και την ελευθερία του.

4.4 Εκκλησία

Κάθε μορφή αγωγής πρέπει να σχετίζεται με το περιβάλλον των παιδιών και των εφήβων που αναπτύσσονται αλλά και με τις παραδόσεις του τόπου. Μέρος της δικής μας παράδοσης είναι η εκκλησία. Σήμερα βέβαια σχετικά με την έννοια της εκκλησίας υπάρχει αρκετή σύγχυση. Πολλοί την ταυτίζουν μόνο με τους επισκόπους και τους ιερείς. Όμως η

πρώτη έννοια της λέξης χαρακτηρίζει τους πιστούς που αποτελούν το σώμα της εκκλησίας. Η ένταξη αυτή είναι πράξη ελευθερίας και όχι καταναγκασμού. Επομένως η εκκλησία αποτελείται από τους χριστιανούς, που εκφράζουν την ενότητά τους με την κοινή πίστη, τη συμμετοχή στη μυστηριακή ζωή και την ανιδιοτελή αγάπη.

Η μόρφωση που παρέχεται από αυτή στα μέλη της περιλαμβάνει όλους τους τομείς και απευθύνεται σε όλους τους πιστούς, ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Συνεπώς και στα παιδιά και στους εφήβους. Η στηριγμένη στην εκκλησιαστική παράδοση αγωγή δε δημιουργεί πνεύμα ανελευθερίας γιατί οι ίδιοι μπορούν να αποβάλουν όσα δέχθηκαν οποιαδήποτε στιγμή θελήσουν. Απλώς σημαίνει ότι διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά με τις δικές της αρχές και παραδόσεις. Η αγωγή που δέχονται τα παιδιά από την εκκλησία δεν έχει σχέση με το δόγμα και το δογματισμό αλλά αντίθετα πηγάζει από τις βαθύτερες εμπειρίες τις οποίες η ίδια ζει και στηρίζεται στην ελεύθερη επιλογή των γονέων να τα βαπτίζουν και να τα εντάσσουν στην εκκλησία. Από τη στιγμή εκείνη η εκκλησία έχει το δικαίωμα να διαπαιδαγωγήσει το μαθητή.

4.5 Κράτος

Το κράτος αποτελεί νομικό πρόσωπο χωρίς φυσική υπόσταση και δεν μπορεί να υπολογίζεται ανάμεσα στις μορφωτικές κοινότητες. Από τον 18^ο αιώνα όμως αυτό έγινε ο κύριος φορέας της αγωγής των παιδιών και των εφήβων.

Στο άρθρο 16 του ελληνικού συντάγματος αναφέρεται: « Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπευθύνους πολίτες».

Φαίνεται ξεκάθαρα ο βασικός ρόλος της πολιτείας στην αγωγή. Αυτή καθορίζει το περιεχόμενο, το σκοπό, και την αναγκαιότητα των μέτρων που θα πάρει στον τομέα της παιδείας. Νομοθετεί αλλαγές και καινοτομίες στη σχολική ζωή και εργασία. Το κράτος στοχεύει στην αποτελεσματικότητα στην εκπαίδευση που σχετίζεται με τη μεγαλύτερη απόδοση, ποιοτική και ποσοτική. Επίσης το κράτος στοχεύει στη ρύθμιση της σχέσης εκπαίδευσης και εργασίας.

Οι αλλαγές αυτές και οι καινοτομίες αποσκοπούν ή πρέπει να αποσκοπούν στην τελειότερη παιδεία για όλους τους πολίτες. Αυτό εξασφαλίζεται με τον κατάλληλο εκ μέρους των κρατικών φορέων προγραμματισμό και προετοιμασία και με την εξασφάλιση της τελειότερης, κατά το δυνατό, υποδομής.

5. Μέσα αγωγής και διδασκαλίας

Για την πραγμάτωση των στόχων και των σκοπών της αγωγής και διδασκαλίας, ο παιδαγωγός είχε και έχει στη διάθεσή του πλήθος μέσων. Αυτά για τον μαθητή είναι τα βοηθητικά εργαλεία με τα οποία επιτυγχάνεται η μάθηση και πραγματώνεται η μόρφωσή του.

Ο λόγος του καθηγητή, το παράδειγμα, η εργασία, η ψυχαγωγία, η ειδρομή, ο αθλητισμός, ο έπαινος, η εντολή, η νουθεσία, η πειθαρχία, τα κίνητρα στη διδασκαλία και τη μάθηση και η τεχνολογία βοηθούν στο παιδαγωγικό έργο.

5.1 Έπαινος και επιβράβευση

Ο έπαινος νοείται ως μια κοινωνική ενδυνάμωση, επιβράβευση, αναγνώριση. Αυτός που δέχεται τον έπαινο βιώνει την εκ μέρους των άλλων θετική αποδοχή της προσπάθειάς του. Ο ίδιος ο έπαινος λειτουργεί ως κίνητρο για τη δραστηριοποίηση του ανθρώπου.

Δημιουργούνται όμως και κάποια προβλήματα. Τα βασικότερα είναι:

- Ο συνεχής έπαινος δεν οδηγεί στα αναμενόμενα αποτελέσματα.
- Η συνειδητοποίηση της επιτυχίας με τον έπαινο μπορεί να αποπροσανατολίσει το μαθητή, αφού δεν επιδιώκει τη δραστηριοποίησή του αλλά τον έπαινο.
- Ο έπαινος μπορεί να δημιουργήσει εξαρτήσεις από άτομα και να εμποδίσει την αυτοτέλεια αυτού που δέχεται τους επαίνους.

5.2 Επιτυχία και ενθάρρυνση

Η επιτυχία δεν συνδέεται με πρόσωπο αλλά ,με την πραγμάτωση ενός σκοπού. Ο μαθητής χαίρεται όχι για την ικανοποίηση του δασκάλου του, γι' αυτό που ο ίδιος κατόρθωσε. Η επιτυχία αποτελεί κίνητρο για τη συνέχιση των προσπαθειών του μαθητή.

Η ενθάρρυνση αποτελεί βασικότατο στοιχείο της αγωγής. Ανάγκωα παιδιά είναι κυρίως παιδιά αποθαρρημένα.

5.3 Υπενθύμιση, νουθεσία, επίπληξη

Η υπενθύμιση σχετίζεται με την ανάκληση στη μνήμη ανεπιθύμητων ενεργειών του παιδιού.

Η νουθεσία στοχεύει στην προτροπή για αποφυγή ανεπιθύμητης συμπεριφοράς.

Η επίπληξη εκφράζεται ως αρνητική αντίδραση σε συμπεριφορές του παιδιού, τις οποίες ο τελευταίος πρέπει να αλλάξει. Η ίδια δημιουργεί δυσάρεστα συναισθήματα,

περιορίζει τη δραστηριότητα του παιδιού, αυξάνει το συναίσθημα της ανασφάλειας και καταπιέζει τους τρόπους εκδήλωσης της συμπεριφοράς του.

5.4 Απειλή, τιμωρία

Η απειλή προκαλεί άγχος και αυξάνει την επιθετικότητα στο παιδί.

Η τιμωρία αποτελεί τρόπο εκδήλωσης της δυσαρέσκειας στο παιδί, για να εμποδίσει ανεπιθύμητες συμπεριφορές. Μπορεί να οδηγήσει όμως σε καταστάσεις όπως: α) φυγή, ψέμα, απάτη β) άγχος, ανασφάλεια, αίσθημα κατωτερότητας γ) μίσος.

Η ίδια πολλές φορές συρρικνώνεται στο τι δεν πρέπει να κάνει το παιδί και όχι στο τι πρέπει να κάνει. Το ξύλο και η χειροδικία δημιουργούν στο παιδί αποστροφή, μίσος μιμητικές καταστάσεις.

5.5 Ελευθερία και πειθαρχία

Η ελευθερία αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου. Σε διεθνή βάση καταδικάζεται η βία απ' οπουδήποτε και αν προέρχεται. Η αγωγή και η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει στην εξαφάνισή της, αν εφαρμοσθεί η σχέση ελευθερίας και πειθαρχίας κατά την πορεία της μάθησης.

Η προσπάθεια χειραγώγησης του παιδιού από τους μεγαλύτερους, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, δεν συνιστά πράξη βίας ή καταναγκασμού, αλλά μέσο υποβοήθησής του σε διαδικασίες πειθαρχίας. Ειδικότερα στη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας παρατηρείται ότι η δραστηριότητά του είναι δεμένη με την επιθετικότητα. Αν η αγωγή ασκείται βίαια, τότε τα αποτελέσματα είναι αντίθετα από τα αναμενόμενα. Αργότερα το παιδί χαρακτηρίζεται από την ανασφάλεια, εξαιτίας της ανεπάρκειας που δοκιμάζει.

Στο σχολικό χώρο αναγκαία είναι η διατήρηση της ισορροπίας, η οποία οριοθετείται στα πλαίσια μιας κοινωνικής μορφοποίησης, όπου οι κοινωνικές σχέσεις διέπονται από ένα κανονιστικό πλαίσιο. Το κανονιστικό αυτό πλαίσιο που συντηρεί την υφιστάμενη κοινωνική δομή, στηρίζεται στην πειθαρχία, την υπακοή και την ανάληψη συγκεκριμένων ρόλων τόσο από τον δάσκαλο ή τον καθηγητή όσο και από τους μαθητές.

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η πειθαρχία στο χώρο της σχολικής τάξης, οι δάσκαλοι ή οι καθηγητές καλούνται:

- Να διαμορφώνουν το μάθημα έτσι ώστε μέσα από τα σωστά κίνητρα, τη συγκεκριμένη σκοποθεσία και τις εναλλαγές στη διδακτική μεθοδολογία, να προκαλούν ενδιαφέρον στους μαθητές.

- Να δημιουργούν σωστές προϋποθέσεις δημιουργώντας ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης, επαινώντας, ενθαρρύνοντας και διαλεγόμενοι με όλους τους μαθητές της τάξης.
- Να αντιμετωπίσουν μεμονωμένες περιπτώσεις με χιούμορ, να μην τα παίρνουν όλα προσωπικά, να χτίζουν γέφυρες επικοινωνίας με τους μαθητές και όταν χρειαστεί, να επικοινωνούν με τους γονείς.
- Να αντιμετωπίσουν με σοβαρότητα τη σχολική καθημερινότητα και να συνεργάζονται με τους συναδέλφους και με τους γονείς των μαθητών.

5.6 Τα κίνητρα στη διδασκαλία και τη μάθηση

Μερικά ερωτήματα που σχετίζονται με τα κίνητρα διδασκαλίας είναι: α) τι μας ωθεί να είμαστε ενεργητικοί; β) γιατί, όταν είμαστε ενεργητικοί, φερόμαστε κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο; γ) πως συμβάλλει κάποιος παράγοντας στην αλλαγή μιας δραστηριότητας;

Στο πρώτο ερώτημα υπάρχουν αρκετές θεωρίες που συνοψίζονται στις βιογενείς και κοινωνιογενείς. Οι αρχές και οι αιτίες δράσης οφείλονται σε βιολογικές διαδικασίες ή σε κοινωνικές. Στη δεύτερη ερώτηση ο εθισμός αποτελεί την απάντηση. Στην τρίτη σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι εξωτερικοί χειρισμοί στην τροποποίηση των κανόνων συμπεριφοράς.

Οι παράγοντες που ωθούν το άτομο σε δραστηριότητα διακρίνονται σε εσωτερικούς και εξωτερικούς. Οι εσωτερικοί σχετίζονται με τα ένστικτα και τις λειτουργίες των ορμονών, ενώ οι εξωτερικοί με το περιβάλλον. Μετά τη δράση ακολουθεί η ικανοποίηση και συνεπώς η καταστολή ή η μείωση της ώθησης.

Ο H.Heckhausen παρατηρεί ότι η ανάπτυξη των κινήτρων επηρεάζεται από: α) την ωρίμανση των αισθησιοκινητικών και γνωστικών λειτουργιών β) την ανάπτυξη προδιαθέσεων ή άλλων κινήτρων γ) τη βίωση της επιτυχίας δ) τις ενισχύσεις και ε) τα πρότυπα συμπεριφοράς.

Στο χώρο της εκπαίδευσης τα κίνητρα μάθησης που επηρεάζονται από τις τεχνικές της διδασκαλίας και τις συνθήκες εργασίας σχετίζονται με την περιέργεια των μαθητών, την ανάγκη επιτυχίας και τις φιλοδοξίες τους. Διακρίνονται σε εσωτερικά και εξωτερικά. Τα πρώτα σχετίζονται με τις εσωτερικές ικανοποιήσεις, ανάγκες, ορμές, τάσεις. Τα δεύτερα αναφέρονται στις εξωτερικές ενισχύσεις που παρέχονται στους μαθητές.

5.7 Η τεχνολογία στην εκπαίδευση

Στις μέρες μας παρατηρούμε πως η τεχνολογία με τη γρήγορη ανάπτυξή της προσέφερε στην παιδαγωγική επιστήμη πολλά τεχνικά μέσα, ευνοώντας έτσι την ανανέωση των μεθόδων διδασκαλίας με την εισαγωγή οπτικοακουστικών τεχνικών στο σχολείο και κάνοντας τη μάθηση πιο εύκολη. Παράλληλα όμως δημιούργησε νέους παιδαγωγικούς προβληματισμούς.

Ζώντας σε ένα κόσμο ου προκαλείται ασταμάτητα από εικόνες και ήχους φέρουμε την υποχρέωση να ανοίξουμε το σχολείο σ' αυτή την πραγματικότητα. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να συμβάλλουμε στην αναζωογόνησή του. Παράλληλα συμβάλλουμε στο να ζει ο μαθητής στο χώρο του σχολείου ανάλογες εμπειρίες μ' αυτές που ζει έξω απ' αυτό.

Βέβαια, η χρήση της σύγχρονης εκπαιδευτικής τεχνολογίας απαιτεί την αναθεώρηση του ρόλου του δασκάλου ή καθηγητή, καθώς επίσης και της σχέσης του με το μαθητή. Αυτό γίνεται εμφανέστερο, εάν αναλύσουμε την έννοια της εποπτείας και του οπτικοακουστικού μηνύματος. Στις μέρες μας γίνεται όλο και πιο επιτακτική η ανάγκη για «εποπτική διδασκαλία».

6. Μέθοδοι της Παιδαγωγικής

Μια σειρά λόγων όπως η αλλαγή κοινωνικών δεδομένων σε κάθε εποχή, η εξέλιξη της τεχνολογίας, οι αντιφάσεις θεωρίας και πράξης, η καλύτερη γνώση προβλημάτων αγωγής, η αντιμετώπιση προβλημάτων αγωγής, τα νέα παιδαγωγικά ενδιαφέροντα, απαιτούν από τους ερευνητές των παιδαγωγικών ζητημάτων τη διεξαγωγή νέων ερευνών. Για να μπορεί ο ερευνητής να γνωρίζει κατά πόσο τα αποτελέσματα είναι έγκυρα και αξιόπιστα και με βάση αυτά πως και πόσο μπορεί να βοηθήσει την παιδαγωγική επιστήμη, είναι ανάγκη να προσφεύγει στις μεθόδους έρευνας, που χρησιμοποιεί ευρύτερα η Παιδαγωγική επιστήμη.

Στο χώρο της παιδαγωγικής επιστήμης χρησιμοποιούνται οι παρακάτω μορφές έρευνας: α) η ερμηνευτική μέθοδος και β) η εμπειρική παιδαγωγική έρευνα.

6.1 Η ερμηνευτική μέθοδος

Η ερμηνευτική, ως επιστημονική μέθοδος, επεκτάθηκε και κυριάρχησε σε πολλές χώρες, χρησιμοποιήθηκε δε από διάφορες επιστήμες. Στην παιδαγωγική κυριάρχησε κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και παρέμεινε για πολλά χρόνια η αποκλειστική σχεδόν μέθοδος. Σήμερα εξακολουθεί να κατέχει σημαντική θέση στην παιδαγωγική έρευνα.

Η ερμηνευτική μέθοδος περιλαμβάνει τα ενδιαφέροντα, τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της κοινωνίας και αντικατοπτρίζει το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό περιεχόμενο του χώρου και του χρόνου μέσα στον οποίο διαμορφώνεται. Ο ερευνητής μελετά τα ιστορικά τεκμήρια, αξιολογεί το υλικό του και το εξετάζει μέσα στο γενικότερο κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο που εντάσσεται.

Τα βασικά στάδια της μεθόδου είναι:

1. Συλλογή και εξακρίβωση του ιστορικού υλικού. Στο στάδιο αυτό ο ερευνητής συγκεντρώνει και μελετά όλα τα τεκμήρια όπως: κείμενα, παιδαγωγικά έργα, χολική νομοθεσία, εικόνες, ταινίες, φωτογραφίες κτλ.
2. Μελέτη πλαισίου. Στο στάδιο αυτό ο ερευνητής εξετάζει τις ιστορικές-πολιτικές-ιδεολογικές-οικονομικές συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώθηκε το ιστορικό υλικό καθώς η εκπαίδευση δεν συντελείται σε κοινωνικό κενό.
3. Αξιολόγηση του υλικού. Στο στάδιο αυτό ο ερευνητής διακρίνει το ουσιώδες από το επουσιώδες, επιλέγει τα στοιχεία που συγκροτούν την εκπαιδευτική πραγματικότητα, διασταυρώνει τις πληροφορίες και προβαίνει στη σύνθεση ευρημάτων του.

6.2 Η εμπειρική παιδαγωγική έρευνα

Με την εμπειρική μέθοδο οι ερευνητές συλλέγουν δεδομένα σε ένα χρονικό σημείο, με σκοπό να περιγράψουν τις υπάρχουσες συνθήκες πάνω σε ένα ζήτημα ή να προσδιορίσουν τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα σε συγκεκριμένα γεγονότα. Μπορούν να μας δώσουν απλές μετρήσεις συχνότητας, αλλά και να παρουσιάσουν ανάλυση σχέσεων διαφόρων μεταβλητών (π.χ πόσοι μαθητές χρησιμοποιούν υπολογιστή ή ποια είναι τα προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών που βελτιώνουν την επίδοσή τους με τη χρησιμοποίηση του υπολογιστή).

Κατά κανόνα οι εμπειρικές έρευνες προχωρούν μέσα από στάδια που σε γενικές γραμμές είναι:

- Διατύπωση του προβλήματος
- Σκοπός, αναγκαιότητα, σπουδαιότητα
- Μελέτη βιβλιογραφίας και προηγούμενων σχετικών ερευνών
- Καθορισμός εργαλείου συλλογής δεδομένων
- Επιλογή δείγματος
- Συλλογή δεδομένων
- Συγγραφή αποτελεσμάτων

- Συμπεράσματα

Για την συλλογή των πληροφοριών χρησιμοποιείται συνήθως μια ή περισσότερες από τις παρακάτω τεχνικές:

- Το ερωτηματολόγιο
- Η συνέντευξη
- Η παρατήρηση
- Το πείραμα

6.2.1 Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο είναι έντυπο με ερωτήσεις, στις οποίες καλείται ο εξεταζόμενος να απαντήσει. Στην αρχή του ερωτηματολογίου υπάρχουν οι σχετικές οδηγίες και διευκρινίσεις. Τα ερωτηματολόγια περιλαμβάνουν τρία είδη ερωτήσεων:

- Τις ανοικτές ερωτήσεις, όπου ο εξεταζόμενος εκθέτει ελεύθερα τις απόψεις του, τις προτιμήσεις του. Αυτές παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες για την αποκωδικοποίηση και ταξινόμησή τους.
- Τις κλειστές ερωτήσεις, στις οποίες απαντάς με ένα ΝΑΙ ή με ένα ΟΧΙ.
- Τις ερωτήσεις με πολλαπλές απαντήσεις. Εδώ έχουμε για κάθε ερώτηση ορισμένο αριθμό απαντήσεων, από τις οποίες και καλείται να επιλέξει. Μετά από τις πολλαπλές απαντήσεις κάθε ερώτησης καλό είναι να υπάρχει η επιλογή «άλλο» για να συμπληρώσει ο ερωτώμενος κάτι που μπορεί να μην το συμπεριλαμβάνει καμία από τις πολλαπλές επιλογές.

Είναι σημαντικό να προσέχουμε ώστε οι ερωτήσεις:

- ✓ Να είναι σχετικές με το σκοπό της έρευνας
- ✓ Να ξεκινούμε από τις γενικές και να προχωρούμε στις ειδικές
- ✓ Να υπάρχει σαφήνεια στη διατύπωση
- ✓ Να ανταποκρίνονται στις γνώσεις του ερωτούμενου
- ✓ Να παρατίθενται με λογική σειρά
- ✓ Να υπάρχει προσωπικός χαρακτήρας

6.2.2 Η συνέντευξη

Η συνέντευξη είναι ένα είδος προφορικού ερωτηματολογίου. Μ' αυτή αντίθετα προς τη μέθοδο του ερωτηματολογίου μπορεί να προχωρήσει ο ερευνητής παιδαγωγός σε μεγαλύτερο βάθος και να εξασφαλίσει υψηλότερο βαθμό πληρότητας. Η συνέντευξη μας

παρέχει τη δυνατότητα μέσα από τις απαντήσεις των υποκειμένων, να φτάσουμε στις σκέψεις, στις θέσεις, στις εμπειρίες, στα ενδιαφέροντα και στις επιθυμίες τους. Η συνέντευξη ανάλογα με τον τρόπο που τίθενται οι ερωτήσεις διακρίνεται σε τρεις τύπους: την ελεύθερη, τη δομημένη και την ημιδομημένη.

Ελεύθερη συνέντευξη: Ο ερευνητής θέτει ελεύθερα οποιαδήποτε ερώτηση θεωρεί κατάλληλη προς τον ερωτώμενο και ο τελευταίος εκφράζει με το δικό του τρόπο τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τις γνώμες του.

Δομημένη συνέντευξη: Οι ερωτήσεις στις οποίες καλείται να δώσει απάντηση ο ερωτώμενος είναι καθορισμένες ως προς τη σειρά, τον αριθμό και την εκφώνησή τους.

Ημιδομημένη συνέντευξη: Οι ερωτήσεις είναι κατευθυνόμενες, αλλά εφ' όσον προκύπτει κάτι ενδιαφέρον μπορεί να διερευνηθεί περισσότερο με επιπρόσθετες ερωτήσεις.

Σημαντικό ρόλο στη συνέντευξη παίζουν:

- Η σωστή εκλογή του χρόνου και του τόπου της συνέντευξης
- Η δημιουργία φιλικής και άνετης ατμόσφαιρας με τον ερωτώμενο και η έναρξη της συνέντευξης μ' ευχάριστες γι' αυτόν ερωτήσεις.
- Η αποφυγή λεπτών προσωπικών ζητημάτων που οδηγούν τις περισσότερες φορές σε αντίδραση
- Η παροχή αρκετού χρόνου για να απαντήσει πλήρως

6.2.3 Η παρατήρηση

Παρατήρηση είναι η προσωπική διαπίστωση των φαινομένων χωρίς να θελήσουμε να τα αλλάξουμε και η οποία γίνεται με την κατάλληλη έρευνα και μελέτη. Ο ερευνητής παιδαγωγός ασχολείται τόσο με τη διαδικασία όσο και με το αποτέλεσμα. Η πληροφορία ότι τα παιδιά μιας συγκεκριμένης σχολικής τάξης έχουν μάθει περισσότερα από άλλα λίγο ωφελεί, αν δεν ξέρει κανείς γιατί συμβαίνει αυτό.

Η παρατήρηση προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιου σκοπού, τα πρόσωπα που πρέπει να παρατηρηθούν, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα λάβει χώρα, τους τρόπους συγκέντρωσης πληροφοριών, την ταξινόμηση των στοιχείων. Κάθε φορά εκλέγονται οι διάφορες εκδηλώσεις που σχετίζονται με την περιοχή που εξετάζεται, οι οποίες πρέπει να είναι αυθόρμητες και να μην προκαλούνται από τεχνητά ερεθίσματα. Μάλιστα για να αποφευχθεί η επιρροή πάνω στις παρατηρούμενες εκδηλώσεις δοκιμάστηκαν διάφοροι τρόποι, όπως η τοποθέτηση στις διάφορες πλευρές μιας τάξης καθρεφτών διαφανών από την πίσω μεριά, η χρησιμοποίηση κινηματογραφικών μηχανημάτων λήψης ή μαγνητοφώνων τοποθετημένων σε κρυφά μέρη.

Ο καταλληλότερος χώρος για να ασχοληθούμε με το μαθητή είναι το σχολικό περιβάλλον, γιατί τον έχουμε στη διάθεση μας για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα της ημέρας. Στην επιστημονική ή ελεγχόμενη παρατήρηση εξασφαλίζεται η σκόπιμη εμπειρική επιλογή των ειδηλώσεων εκείνων που θα παρατηρηθούν με βάση κάποια θεωρία ή υπόθεση. Χωρίζεται το παρατηρούμενο αντικείμενο σε επιμέρους στοιχεία με προσχεδιασμένο πρόγραμμα, το οποίο και ρυθμίζει τη συμπεριφορά του παρατηρητή. Μια δεύτερη διάκριση της παρατήρησης σε επιμέρους είδη είναι η εξής:

Άμεση παρατήρηση: Με την άμεση παρατήρηση ο ερευνητής διαπιστώνει κάποιο φαινόμενο απευθείας. Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να μελετήσουμε και να διερευνήσουμε τις ενασχολήσεις, τις προτιμήσεις, τις εκφράσεις και την όλη συμπεριφορά ενός μαθητή ή ομάδας μαθητών μέσα και έξω απ' την τάξη.

Έμμεση παρατήρηση: Με αυτήν παρατηρούμε τα αποτελέσματα των εργασιών των μαθητών με σκοπό να προσπαθήσουμε να διαγνώσουμε τα προβλήματα ή τις ικανότητές του

Αμέτοχη παρατήρηση: Στην αμέτοχη παρατήρηση ο παρατηρητής παρουσιάζεται ως ανεξάρτητος απ την κατάσταση που παρακολουθεί

Συμμετοχική παρατήρηση: Στη συμμετοχική ο παρατηρητής πρέπει να προετοιμάσει την είσοδό του στην κατάσταση που μελετά. Απαιτείται η συγκατάθεση των υποκειμένων για αυτή τη συμμετοχή. Απαραίτητες είναι ο παρατηρητής:

- Να εξηγήσει το ρόλο του
- Να παρουσιάζεται ουδέτερος
- Να δείχνει φιλικός
- Να διαθέτει χρόνο χωρίς να βιάζεται

6.2.4 Το πείραμα

Βασικό κριτήριο επιτυχίας του πειράματος είναι ο έλεγχος για τη λογική αιτιολόγηση των αποτελεσμάτων του. Ιδιαίτερα πρέπει να προσεχτούν οι περιορισμοί στη γενίκευση των αποτελεσμάτων και της αιτιώδους εξήγησης των πειραματικών αποτελεσμάτων.

Η εφαρμογή της μεθόδου του πειράματος, παρουσιάζει κάποια όρια. Έτσι λ.χ. η οριοθέτηση εννοιών ή οι ορισμοί στόχων διδασκαλίας δεν μπορούν να ερευνηθούν με το πείραμα. Ακόμη παιδαγωγικά φαινόμενα και μάλιστα εκείνα που ανήκουν στον τομέα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης δεν μπορούν να απομονωθούν. Επίσης πειράματα που γίνονται για ένα συγκεκριμένο πρόβλημα σε μια ομάδα αν γίνουν σ' άλλες μπορεί να μην αποδώσουν τα ίδια αποτελέσματα. Τα συναισθήματα, οι σκέψεις και η συμπεριφορά του ατόμου αλλάζει

καθημερινά, όσο καλός και να είναι αυτός που κάνει την έρευνα δεν μπορεί να έχει την ίδια επικοινωνία με όλα τα μέλη των ερευνητικών μονάδων.

Η πειραματική διαδικασία είναι δυνατό να προκαλέσει αλλοιώσεις στις ψυχικές εκδηλώσεις των μαθητών με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε σε εσφαλμένα αποτελέσματα. Πάντως το πείραμα αποτελεί βασικό τμήμα της σύγχρονης παιδαγωγικής έρευνας, με το οποίο μπορούμε να αναλύσουμε το ψυχικό συμβάν και να καταμετρήσουμε ακριβώς τις αντιδράσεις του υποκειμένου.